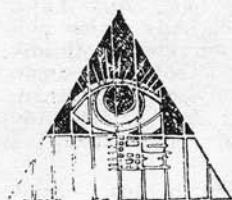


„Most épitem vulkánokra a fészkelem”

Ady Endre és Boncza Berta

1914. szeptember—novemberi levélváltása



A nagyváradai Ady Endre Emlékmúzeum nyolc, 1914 őszén kelt, Adyhoz írt Csinszka-levelet őriz. E levelek eredetileg abban a — számos Ady-, illetve hozzá írt levelet és több más becses relikviát tartalmazó — „fehér levelesládában” voltak, amelyet a költő édesanyja 1937. szeptember 9-én Zilahon kelt végrendeletével az egykori Wesselényi Kollégiumnak hagyományozott, s amelyet nem sokkal később, még az év november elején — mielőtt Budapestre utazott volna, hogy fia születésnapján virágot vigyen a sírjára — el is juttatott Ady zilahi iskolájába. Mint ismeretes, a 22-i születési évfordulót követő vasárnap (november 28.) délelőttjén özvegy Ady Lőrincé

Budapesten elhunyt. A Zilahon őrzött ereklyékről első ízben Vincze Géza (Alvinczy Géza: *A levelesláda kincseiből.* — Szilágyság, 1938. szeptember 30.), majd Koválovsky Miklós (*Ismertetlen emlékek Ady Endréről.* — Magyar Nemzet, 1941. április 13.) közzölt részletesebb ismertetést. A két újságcikk — a jellegéből természetesen legkevésbé vázlatossága ellenére — számos olyan értékes adatot és utalást tartalmaz, amely bizonyos azonosításokat lehetővé tesz. Varga József Ady-kutatától származik a következő híradás (*Beszámoló romániai tanulmányutamról.* — A Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei, VII. Budapest, 1955); ő azonban az eredetileg több mint száz darabból álló levelezésanyagból már csak öt eredeti Ady-levelet és egyetlenegy hozzá írottat talált — 1954 október—decemberében — az intézet Ady-gyűjteményében, valamint 14 Adyhoz írott levél üres borítékját (az 1912—1914 közötti évekből).

A nagyváradai Ady-múzeum anyagának magva a város által 1942 decemberében Rozsnyay Kálmántól megvásárolt gyűjtemény (a megvásárlás és elszállítás előzményeit-körülményeit részletesen ismerteti az akkori főispán, Hlatky Endre beszámolója: *Ady Endre és a „Holnap” múzeuma Nagyváradon.* — Magyar Csillag, 1943. március 1.), illetve csupán a háborús felfordulást átvészelő töredéke, valamint a zavaros időkben nem kevésbé megapaszított zilahi gyűjtemény volt, amelyet a múzeumot szervező Tabéry Géza 1955 júniusában vett át az iskolától. Ekkor került Váradra a 14 üres levélboríték is. A két alapgyűjtemény „háborús veszteség” címén elkönyvelt hiányzó darabjainak visszaszívargása azonban már a múzeum 1955. november 26-i megnyitását megelőzően elkezdődött, és tart — sajnos, inkább csak igen-igen gyéren cseppelve, mintsem csurranva — mind a mai napig: különböző „magántulajdonosoktól” került vissza ajándékozás — és még ez a méltánylandóbb gesztus! — vagy vétel útján nem egy olyan dokumentum, amelynek eredete — az említett leírások vagy más jegyzékek-leltárak segítségével — minden kétséget kizáróan azonosítható. Így jutott a múzeum birtokába például egyazon „ajándékozótól” — miként arról egy újsághír (— m. i. —: *Látogatás a készülő Ady-múzeumban.* — Fáklya, 1955. november 1.) tudósít — Emil Isacnak Adyhoz írott három levele, valamint nyolc Csinszka-levél, amelyből négy pontosan beleillik Zilahon árván maradt borítékjába.

Mind a nyolc levél keltének időpontját sikerült megállapítanom: 1914. szeptember 8. és november 14. között íródtak Csucsán, azon időközökben, amikor Ady egy budapesti (szeptember 4—16.) és két érmindszenti (szeptember 28.—október 7.; november 12—21.) útja alkalmával távol volt menyasszonyától. Ady válaszlevelei — szám szerint tíz — két budapesti közgyűjtemény tulajdonában vannak: kilenc a Petőfi Irodalmi Múzeumban, egy pedig a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában; ugyancsak az akadémiai könyvtárban található az a két Csinszka-levél (november 15- és 18-i), amely szintén e levelezési periódusok fennmaradt anyagához tartozik. A Budapesten őrzött tizenkét levél eredetijét személyesen nem láttam, csupán gépirásos másolatukhoz jutottam hozzá kollegiális szíveséggel folytán — illesse érte köszönet Vezér Erzsébet és Láng József irodalomtörténészeket. Lehetővé vált

tehát, hogy a negyváradai Csinszka-leveleket ne egymagukban, hanem az érintett három időszakból ránk maradt levelek együttesében mutathassam be, s mindössze abba a szépséghibába kellett beletörődnöm — és érette az olvasó elnézését kérem —, hogy az elmondottak okán a húsz levélből csak az Ady-múzeumbeli nyolcnál érvényesíthetem maradéktalanul a betűhív szövegközlés elveit. E fogyatékos-ságról viszont — úgy vélem — bőséges kárpótlást kínál a bemutatásra kerülő anyag tartalmi teljessége.

Az Ady—Csinszka-levelezésből — kerek számmal — mintegy százharminc fentmaradt levélről van tudomásunk, ebből hatvanat Ady, hetvenet pedig Csinszka írt; az Ady-leveleket kb. fele-fele arányban az említett két budapesti gyűjtemény őrzi, a Csinszka-levelek fele az Akadémia könyvtárában található, hat az Országos Széchényi Könyvtár, nyolc a váradi Ady-múzeum tulajdonában van, míg a fennmaradó húsznak csak az adatait ismerjük az Ady-irodalom, főleg Ady Lajos (*Ady Endre*. Budapest, 1923) hosszabb-rövidebb szövegidezetéből. Ady Lajos például tizenöt Csinszka-levélből közöl tizenhét fölöttébb töredékesen kiragadott idézetet, ám a könyve megírásakor birtokában lévő, idézett tizenötből ma csupán két levelet sikerül felfedeznünk a különböző gyűjtemények nyilvánartársaiban; ugyanúgy nyomuk veszett, mint bátyjához írt saját leveleinek: Ady Endre—Ady Lajos levelezéséből a költő fennmaradt 135 levélével szemben mindössze hét Ady Lajos-levél hullé — és szövege! — ismert.

Ady Lajos legalább filológiai szempontból elfogadható módon, pontos — vagy ahol ez nem lehetséges, megközelítően meghatározott — keltezéssel, a kihagyások jelölésével, a töredékjelleg feltüntetésével stb. idéz, Révész Béla (*Ady Endre tragédiája, I—II*. Budapest, 1924—1926. és *Ady trilógiája*. Uo., 1935) azonban a Csinszkához írt különböző Ady-levelekből kiragadott — többnyire egyetlen mondatnyi, sőt nagyon gyakran csupán mondatföredéknyi — egy vagy több részletet az időrend és a levélbeli sorrend teljes figyelmen kívül hagyásával, keltezetlenül és összevissza keverve ömlesztli könyve szövegébe, csupán a kötete végére illesztett nyolc levélhasonmásnak lehet — már amennyire keltezés nélkül lehet — valamicske hasznát venni.

Ezzel el is érkeztünk az Ady—Csinszka-levelezés ismeretének, illetve hozzáférhetőségének kérdéséhez. A kötetben eddig megjelent, tehát gyakorlatilag elérhető leveleknek már ez a Révész-féle nyolc szövegközlés is tekintélyes hányadát képviseli, ugyanis az egyetlen Ady-levelezéskötet (*Ady Endre Válogatott levelei*. Budapest, 1956) Csinszkához írt nyolc Ady-levele közül hétnek a szövege a Révész-kötet hasonmásainak ismétlése, tehát a két kötet összesen kilenc levélszöveget tartalmaz; a Csinszka levelei közül hatnak a szövege található meg a levelezéskötetben. A százharminc darabból álló levelezésanyagból kötetben megjelent — tizenöt! Az egytizedes arányon némileg javított, ám a levelek hozzáférhetőségét vagy pláne ismertté válását azonban vajmi kevésé mozdította elő a Csanak Dóra közlésében (*Ady és Csinszka levelezéséből*. — Új Írás, 1963. 6—9.) megjelent tizenhét Ady- és nyolc Csinszka-levélszöveg; negyven levélközléssel szemben még mindig több mint kétszer annyi: kilencven a kiadatlan levelek száma. Valamivel rosszabb az arány a Csinszka-leveleknél: tizennégy szövegközlés — ötvenhat kiadatlan levél.

A levelek közzétételének nem kis filológus-adóssága (a hozzávetőlegesen háromezzerre tehető Ady-levelezésnek egynegyede ha hozzáférhető!) azonban eltörpül az ítélezők „nagyvonalúsága“ mellett, hiszen szerzők nevét, műveik címét sem szükséges említenünk ahhoz, hogy bárki az eszébe idézhessen nem is egy csalhatatlan kinyilatkoztatást, ami eleddig elhangzott az Ady—Csinszka-(képzelt)pörben. A kérdés teljes „megvilágításának“ igyekezetében e szerzőket nem zavarta, hogy a mégiscsak döntő jelentőségű levelezésanyag töredékének ismeretében manipulálnak, sőt még ez a kevés is túl sok lehetett igazaik bizonyításához, mert nagy részét elhallgatták (elhallgattatták?).

Jól tudom, hogy az itt bemutatásra kerülő húsz levélszöveg közzététele — és ezúttal is csak folyóirathasábokon — vajmi keveset javít az imént vázolt arányok mérlegén, de talán mégsem minden haszon nélkül való a teljes Ady-levelezésanyag majdani kiadását előkészítő-megkönnyítő illetén „kispárclánkénti“ feldolgozás, hiszen csakis az időben-tartalomban együvé tartozó, egymásba illő levélpárok megkeresésének és összeillesztésének aprómunkája nyomán válhat lehetségessé a túlnyomórészt datálatlan levelek elrendezése: pontos vagy legalábbis megközelítő keltezésük megállapítása-kikövetkeztetése, helyes sorrendjük kialakítása. Ez a munka viszont megköveteli a különböző gyűjteményekben szétszórtan fellelhető teljes levelezésanyag összevetését és együttes vizsgálatát. Talán ezzel is magyarázható, hogy — miként az a levelekhez fűzött bibliográfiai jegyzeteinkből kiolvasható — egyik közgyűjtemény sem a valóságnak megfelelő keltezéssel szerepel-

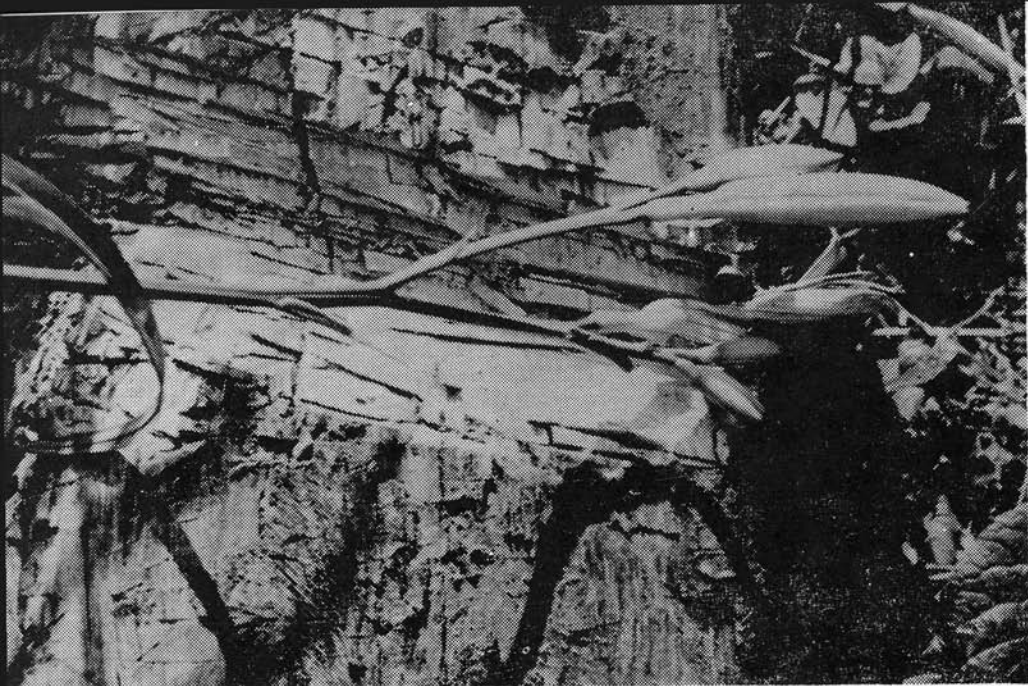


WEISS ISTVÁN: IN MEMORIAM ADY ENDRE





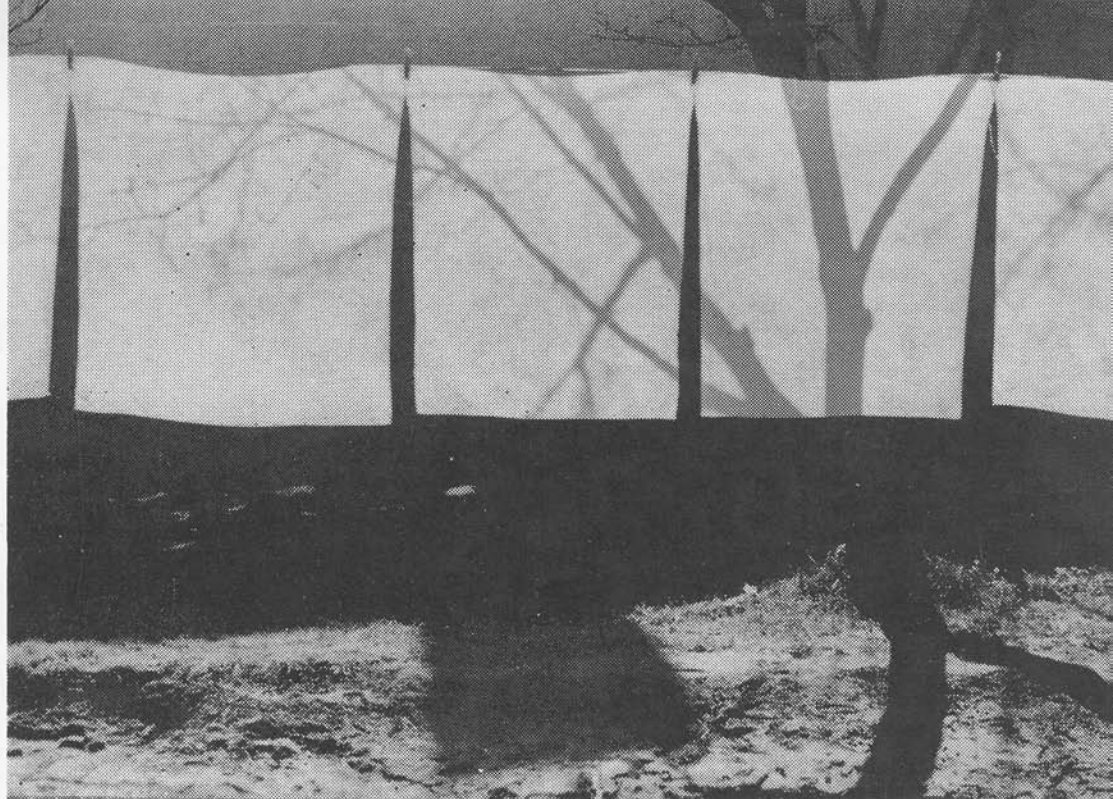
KABÁN JÓZSEF: „A RÉG-HALOTTAK PUSZTÁJÁN“



SZENTES LAJOS: „BŰCSŰ“

ÁBRAHÁM JAKAB: „SÖTÉT GOND“







ÁBRAHÁM JAKAB: „A PATYOLAT ÜZENETE“
„A KÍSÉRŐ HÁZAK“
„SÖTÉT GOND“

tette nyilvántartásában az itt következő leveleket, hanem — bizonyára a teljes anyag áttekintése híján — kisebb-nagyobb tévedéssel vagy csupán durva megköze-
lítéssel sorolták időrendbe őket. Igyekezetemnek tehát elsősorban e tévedések
korrekciójának megkísérlésére kellett irányulnia, és csak ezt követően vállalkoz-
hattam a levelek érdemi tartalmának a költő életrajza, illetve művei megfelelő
időszakához illesztésére, hogy egymást kölcsönösen megvilágító és tisztázó-magya-
rázó rendeltetésük érvényre juttatása révén a mindkét irányú hasznosítás lehetővé
váljék.

Biztosság, nyár, szépség és nyugalom.

Jól ismert vers, *A Kalota partján* zárósora — ám jelentősége túlnő költészetén,
túl egyetlen nép irodalmán, de még történelmén is: országok-népek, egy egész
földrészt — ha ugyan nem földrészek — huszonnegyedik órája előtti pillanat-
tördékében utolszor rögzíti azt a — valójában képzelt és felszínes, de éppoly
valóságosan létezett és domináns — életérzést, amelyet évtizedeken át szívósan
továbbélő — többé-kevésbé csalóka, de szintűgy többé-kevésbé valóságdarabokból
álló — emlékek és nosztalgiai a „boldog békeidők” jellemzőjeként őriztek milliók
tudatában.

Ez az egyetlen vers-mozzanat is döbbenetes bizonyossággal igazolja, mennyire
távol állott minden túlzástól Bóka László, amikor pontosan húsz esztendővel ez-
előtt írt tanulmányában gazdag és tekintélyes névsorát idézte századunk első két
évtizede lírikusainak, nevekét, amelyek viselői „mind döntő szavait mondták ki
a világirodalomnak”, hogy nyomban e megállapítás után megkérdezhesse: „De ki
az e gazdag névsorban, aki a legdöntőbb percekben úgy szólt, mint Ady...?“,
és hogy e kérdéssel — minden felkiáltójellel támogatott állításnál erősebb érvény-
nyel — hitelesítse tételét: „van a világirodalomnak egy olyan szakasza, melyben
ővé a legtisztább emberi hang.”

Ilyen egyetemes érvényű pillanatrögzítés a *Nyugat* 1914. június 16-i számának
ez a verse, amely együtt jelent meg a *Vihar és fa* cíművel, a költő benső mikro-
kozmoszát uraló, de a makrokozmoszával harmonizáló érzés versbe-örökítésével:

*Lombosnak érzem a lelkemet
S az Élet szíve dobban
Ott künn és a szívemben is.*

És még mielőtt a *Nyugat* következő száma megjelenék — mindkét élet
szívdobbanására bénító ütést mér június huszonnyolcadika: a szarajevói revolver-
dörrenést, amellyel „Egész világ szóttje kibomlott“, alig egy-két óra választhatta
el a pillanattól, amikor Boncza Miklós felbontja a Csucsáról érkezett levelborítékot,
és kezébe hull Ady Endre 26-án kelt leánykérő levele meg egy másik papírlap
a jól ismert írással, tulajdon leányáéval, „aki nagyon kéri, ne szembe, de *mellette*
álljon...”

A kettős — „a világé meg a saját” — háború szorításában: a „Minden Külön
össze-szibolygott / S mégis mindenek szét-szakadtak” heteinek-hónapjainak egyre
fojtogatóbb ölelésében és „az összebuvó félelem órái” egyre perzselőbb szenved-
lélyel egymásba simuló szerelmes karolásában átél napok szinte mindegyikét
fennmaradt levelek őrzik — hív tanúként. Ady Endre „bénasággal sújtottságában”
is legmozgalmasabb nyarának-őszének, a háború kitörésével „felgyorsult idő” sze-
mélyes eseményeinek csaknem minden mozzanata életre kelthető e gazdag leve-
lezésanyag segítségével. (Az első két háború hónap — július-augusztus — java-
részt kiadatlan, kisebb részben szétzórta közölt Ady-levelezésének mintegy het-
ven leveléből alig húsz, az Ady—Csinszka levelváltásnak az áprilisi, első személyes
találkozástól augusztus végéig ismert csaknem negyven leveléből pedig csupán öt
jelent meg gyűjteményes kötetben. Ezért szándéksom ez utóbbiak szövegét — azaz
az itt közölt levelezést közvetlenül megelőző időszak anyagát — is egyidejűleg
másutt közlőtetni.)

A levelek keltezésének és sorrendjének megállapítása tette lehetővé Ady
— ekkor már inkább csak Csucsá és Érmindszent közötti ide-oda cikázásokra kor-
látozódott — utazgatásai adatszzerű rögzítését is, hozzásegítve az eddig csak hozzá-
vetőlegesen vagy éppen tévesen ismert adatok és események helyesbítéséhez, il-
letve tisztázásához, s miként azt egy korábbi közleményemben (*A rehabilitált „ölelő
júniusi nap*”, Utunk, 1971. június 4., XXVI. évf., 23. sz.) már jeleztem, első csucsai,
majd kalotaszentkirályi látogatása pontos időpontjának kiderítéséhez.

Röviden — csak amennyire a szeptember—novemberi időszak közvetlen előz-
ményeként ismernünk szükséges — tekintsük át az első csucsai látogatást (1914.
április 23—24.) követő eseményeket. A Budapestre visszatkozó Ady a *Nyugat* leg-
közelebbi (május 1-i) számában közzéteszi az első Csinszka-verset (*Vajjon milyen-*

nek láttál?), majd május 22-én hazautazik Erindszentre, s megindul a forró — és egyre forrószóbb — hangú levelek áradata — többnyire naponkénti levélváltással — Mindszent és Csucs között. A levelezést csak a közbeékelődő újabb csucsai látogatások szakítják félbe: a június 7—12-i (ennek első napjára esik az emlékezetes kalotaszegi kirándulás, majd a leánykérés), aztán — öccsével, Ady Lajossal együtt — a hivatalos leánykérő levél megírása miatt döntő, június 24—28-i. Mint ismeretes, a háború bizonyosságát megpecsételő szarajevói merénylet híre Nagyváradon éri: délelőtti beszédet mond az Országos Polgári Radikális Párt zászlóbontó nagygyűlésén, verssel (*Várnak a táborozók*) is közzöntve az akkor még sokat ígérőnek hitt eseményt, majd ebéd után a békés vasárnap délutáni kávéház teraszán elvbarátaival beszélgetve a délelőtti nagyszerű esemény lelkesedésének továbbbővülő hangulatában, minden derűs tervezgetésnek torkára forrasztja a szót a postai távirógépeken és a redakciók telefonjain Váradot is elérő hír. Három Szatmáron töltött nap után otthon, szülei mellett éli át a politikai események — Erindszentre csak megkésve eljutó — egyre aggasztóbb híreit, s a világra zúdult általános feszültség idegtepő várakozása mögé szorult saját „külön kis várnivalója” — a leánykérő levelét válasz nélkül hagyó, nem kevésbé vészjósló hallgatás — még tetézi emberi kinjait, ám szerelmes rajongása egyre forróbban csap ki a mind több szenvedést hozó napok Csucsára küldött leveleiből. A *Nyugatban* már július elsején megjelent a *Minden nagy megújodottságom*, az ettől kezdve rendszeressé váló „Kicsi Csinszkámnak küldöm” ajánlást első ízben homlokán viselő vers, amely még a június 28-át közvetlenül megelőző napok töretlen ujjongásában fogant volt.

Július 8-án ismét Csucsára siet, s ott marad 21-ig; közben 10-én Kolozsvárt jár, hogy barátjaitól tanácsot és segítséget kérjen a szülői beleegyezést megtagadó Boncza Miklós ellen indítandó árvaszéki eljáráshoz a házassági engedély megszerzése végett; jogi tanácsért fiatal költőbarátja, az akkor épp Kolozson nyaraló Emil Isac édesapját, a neves és nagy tekintélyű ügyvédet, Aurel Isacot keresi fel, aki hasznos útbaigazítással látja el; az eljárás lebonyolítására — régi kolozsvári orvososa és jó barátja, Lukács Hugó ajánlatára — Hirsch Gyula ügyvédet kéri fel néhány nap múlva levélben, de már Erindszentről, ahova Zilahot érintve tért volt vissza.

A mozgósítás hírére Ady sem tud nyugodtan megülni falujában, alig négy napit otthontartózkodás után — a mozgósítás első napján, július 26-án — visszaindul Csucsára (Nagykárolytól az ottani pénzügyigazgatóság 24 éves fogalmazógyakornokával, az ezredéhez bevonuló Tabéry Gézával utazik Váradig).

Július 30-án Csinszkával együtt utazik be Kolozsvárra, ekkor ismerkedik meg személyesen ügyvédjével; tanácsára felkeresi s közbenjárásra kéri fel Dózsa Endre alispánt és Rohonczy Lajos árvaszéki elnököt, aki szintén megígéri támogatását és az eljárás minél gyorsabb lefolytatását. Csucsai tartózkodása idejére esett a Monarchia július 28-i hadüzenete Szerbiának és a 31-i általános mozgósítás, valamint az első tényleges háborús események kirobbanását követő világéges gyors elharapódzása: Németország hadüzenete Oroszországnak (augusztus 1.), majd Franciaországnak (augusztus 3.), amit az utóbbival szövetséges Anglia Németországhoz intézett hadüzenete (augusztus 4.) követ. Úgyszintén Csucsán íródott az augusztus 1-i *Nyugat*-szám két Ady-verse, az *Összebuvo félelem órai* és *A Mindent hurcolva*, s nem sokkal később a *Világ* augusztus 9-i számában megjelenő, az *Ésaiás könyvének margójára*: „Hányszor kell még sirnia a szeretet és géniusz doboló vigasságának szűnésével a Földnek, megromolnia s megerőtlenedniök a Föld népe nagyjainak? [...] Vigyázók, hiába vigyáztok, óh, jaj, vigyázók, hiába vigyázunk, mert újra és újra leesik a sárba az Embernek arca.”

És Csucsán éri a háborús események megindulásával egyidejűleg életbe lépő cenzúra és a vasúti forgalomban augusztus 6-tól bevezetett „hadimenetrend”: a katonai szállítmányokon kívül csupán egyetlen postavonatot közlekedik naponként, a polgári személyforgalom csaknem teljesen megbénul, a leveleket és — ami még érzékenyebben érinti — a napilapokat csak többnapos késéssel kapja kézhez. „Csucsán rekedtem — panaszolja még aznap írt levelében ügyvédjének. — Holnap, vagy holnapután valószínűleg kocsin kell hazamennem Erindszentre. [...] *Nyugon fölfordította s ad graecas cal.* [ad Calendas Graecas = sohanapjáig] *tolta ki a mi ügyünket is ez a világtájfün.*” Hatvány Lajosnak is levélben zokogta el, már augusztus 2-án: „A nagy háború s a még nagyobb, az életemé, nagyon nyomorult, tehetetlen figurává tettek.”

Ismét a Meszesen és Zilahon át kényszerül hazamenni Erindszentre augusztus 11-én, de tíz nap múlva, 21-én már megint Csucsán van, 27-én pedig újból beutazik Kolozsvárra, hogy házassági ügyük intézését sűrűsse.

A *Nyugatot* is sújtják a háborús korlátozások: augusztus közepén nem jelenhet meg, csak szeptember elején lát napvilágot augusztus 16.—szeptember 1-i

összevont száma — négy Ady-verssel: *En jó Hiszekegyem, Torony az éjszakában, Az Idők kedveltjei, A mi háborúnk.*

Miként Madáchnál a londoni szín Évája glóriával általlépi a pusztulás tá-
tongó mélységét, Adynál is a szerelemben fellelt megőrző öserő glóriáját zengő
Csinszka-versek himnikus sorai kerekednek az apokaliptikus látomások fölébe:

*A Halál szent parfüme terjeng
Forró, zaklatott ölünk körül:
Nincs oly isten, ki ellenünk merjen.*

(Az Idők kedveltjei)

A mi háborúnk: egymásnak rendelt férfi és nő minden korokat és minden
háborúkat túlélő örök háborúja — ez is ismerős, ez is madáchi sarjadzású gon-
dolat!

Egy rövidke recenziót (*Kozáry Gyula könyve*) találunk még Adytól e szeptem-
ber eleji *Nyugat*-számban és egy rövidségében is széles távlatú, sok tanulságú
jegyzetét:

„(*Vigasztaló Anatole France.*) [...] elolvastam France legutolsó könyvét, s
tele van a szívem hála-riadalommal. [...] Franciaország nem a mai kormányzat,
nem a mob, hanem egy örök francia génusz. Jaj volna nekünk magyaroknak is,
ha egy hirtelen és tudatlan helyzetből mondanának ítéletet rólunk. [...] Francia-
ország ma csúnya, kicsinyes, ostoba, dühös, de tessék elolvasni France könyvét:
a francia génusz él.“ — Ime, a háború másik túlélője: az emberi szellem.

De tallózzunk még egy keveset e világháborús augusztus levelezésében.

Önkéntes „kis titkárhoz“ (1912—1916 közötti állandó pesti hotelje, a Magyar
Király Étterme bérlőjének huszonegy éves fiához), az őt rajongva szerető „fogadott
fiához“, Steinfeld Nándorhoz írja 15-én Mindszentről: „Kétségbeesett vagyok s
katasztrófát érzek. Nagyon félek, hogy e világrobbajban mi válunk csöndes porrá.
[Jászi] Oszkár azt tanácsolja, ne menjek most Pestre, nincs értelme. Mégis föl-
szaladnék mindjárt, ha gyorsvonat kezdene járni.“ Másnapi levelében is „Nándor
fiúnak“ ír terveiről: „En megint készülök Csucsára, de a mai vonat-dolgok miatt
alighanem kocsin indulok s négyszer kell lovat váltanom. [...] az árvaszék keve-
sebbet nem is tehetne, mint most a háború miatt nem tesz. Az apa kérlelhetetlen,
a kislány szeret s én őt nagyon szeretem.“

Aztán a háború megcsúfolta huszadik században ő, aki tíz évvel korábban
„Európa leggyorsabb és lelegegánsabb vonata“, a Côte d'Azur Rapide egyik első
utasaként robotott Párizsból a Riviérára, most romantikus múlt századi gavallér-
ként, váltott lovakkal siet csucsai várkisasszonyához. Onnan írja 24-én régi hű
váradi barátja, a katonának bevonult Bíró Lajos Pesten maradt feleségéhez, Vészi
Jolánhoz, egykori főszerkesztője, szeretett „direktora“, Vészi József kisebbik leá-
nyához: „Nem hiszem, hogy mikor testileg majdnem baromilag jól vagyok, nálam-
nál valakit jobban lesújtottak volna ezek a mostani örületek. [...] mindent vi-
gasztalannak látok és reménytelennek.“

A Csinszkat és édesapját a Boncza-vár kertjében ábrázoló, „Nagys. Steinfeld
Nándor úrnak, Ady Endre titkára és tb. udvarmestere“ címzésű képeslapon írja
27-én: „Sok baj, bizonytalanság, de elég egészség s olykor-olykor sok öröm is.“

Szeptember 2-án Hirsch Gyulának ír: „[...] itt küldöm aláírva a kérvényt.
Kérlek láttatkozzatok te és Hugó, vagy valamelyik kolozsvári barátom, mert mi
a csucsai intelligencia egyik tagját sem óhajtjuk az ügybe beavatni.“ Ügyvédje
késlekedés nélkül nyújtja be kérvényüket:

Tekintetes Vármegyei Árvaszék!

Alulírottak egymással törvényes házasságot kötni óhajtunk. Azonban
Boncza Miklós, ki nekem alulírott kiskorú Boncza Bertának atyám és így
törvényes képviselőm, házasságkötésünkhöz beleegyezését minden alaposabb
indok nélkül megtagadta. Minthogy Boncza Miklós úr az összes rokonok rá-
beszélése dacára ezen határozatától eltérni nem akar, kénytelenek vagyunk
kötendő házasságunkhoz a jóváhagyást a tekintetes Árvaszéktől kérni.

Tisztelettel kérjük, méltóztassék a szabályszerű eljárást megindítani, fent-
nevezett rokonságot és minket meghallgatni és annak megtörténte után a
gyámhatósági jóváhagyást megadni ahhoz, hogy alulírottak törvényes házas-
ságot köthessünk.

Előttiink:
Hirsch Gyula,
Dr. Lukács Hugó.

Tisztelettel
Boncza Bertuka,
Ady Endre.

Ugyancsak szeptember másodikán megszűnik a hadimenetrend, s — mint az újságok közlik — „az eddigi naponként egyszer közlekedő postavonat helyett több gyors- és személyvonat lép életbe“. Sor kerülhet a türelmetlenül várt utazásra. Ady Pestre kívánczása érthető, hiszen május 22-én utazott el onnan utoljára, s amióta „nagyon ránk sújtott a história“ (Bíró Lajoshoz írt, július 31-i levelében fogalmazta meg így), éppen a legsorsfordítóbb időkben kényszerült távol a fővárostól, az események perifériájára. De saját házassági ügyének előbbre vitelét is reméli Ady Budapesttől, ahol barátai talán sikerrel járhatnának közben Boncza Miklósnál, s a fővárosi árvaszéknél is meg lehetne sürgetni az eljárást. Szeptember 5-re virradó éjjel indul el Csucsáról, és reggel érkezik meg a háborús fővárosba.

Budapestre érkezése napján már táviratot kap Csinszkatól (a távirat szövege nincs birtokomban, de a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára Ady Endregyűjteményének katalógusában — K 6/30. jelzettel — szerepel). Ady csak megérkezése másnapján ír:

[Budapest, 1914. szeptember 6.]

Drága, kicsi, bolond Csinszkásom, ne haragudj, de ceruzával kell írnom, sietek. A vonaton régi embereimmel, K. Nagy [kihúzott, olvashatatlan szó] Dezsővel utaztam. Ez jó volt, mert aludni nem lehetett s még a folyosók is rakva voltak. Fürdő, manicure stb. s utána rögtön lefekvés. A vonatnál Lajos öcsém várt és a titkár. Este felé keltem föl s a Bölöni párral s öcsém-mel és a titkárral autóztunk, azután megvacsoráztunk a Márvány-menyaszszonyban. Ma, vasárnap öcsém-mel és a titkárral Bölöniéknél ebédeltünk. Nagy, franciás ebéd, jó kedv, te hiányoztál. Kérdeztek, szeretnek, várnak. Holnap délután vagy kedden Vésziéknél leszek, bejelentettem magam. Jolán Kassán van, mert Lajos mielőtt a frontra menne, kapott 24 óras szabadságot. Jásziékkal nem sikerült beszélnem telefonon sem, de holnap náluk leszek. Este ma Hatványval leszek a Bristolban [!], holnap Ignotussal ebédelek. Beszéltem telefonon Zsukával, kívül kedden találkozom. Sándornét nem találtam otthon. Láthatod, hogy ostobául sok mindennel kell foglalkoznom. Balázséknak is elígérkeztem egy vacsorára, holott a holnapra szállítandó Nyugat-versem sincs kész, egy sor sem eddig. Remélem bába és jó vagy és — egészséges. Légy okos, jó, én is az vagyok. Sokszor, erősen karollak, drágám. Csókolom a néniket. Tiéd nagyon, — sajnos, — a te Csinszkyd.

[A levél végén, más kéztől:]

Drága Bertuska,

jöjj minél előbb hozzánk, várunk nagy szeretettel

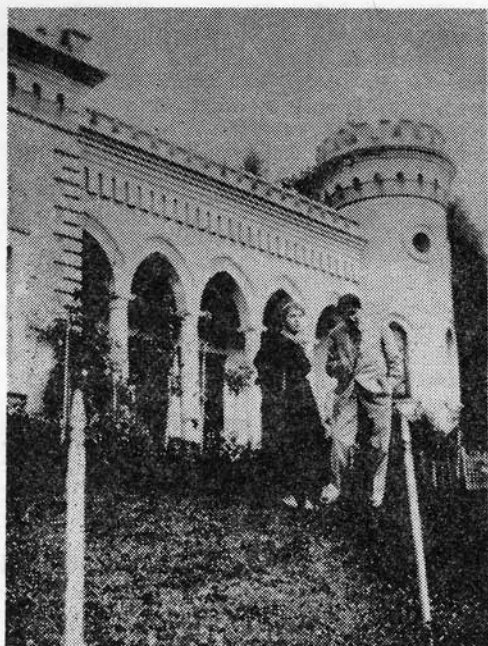
Itóka és Gyurka

(Levél. Keltezése a tartalomból. — *Lelőhelye*: Petőfi Irodalmi Múzeum [továbbiakban: PIM], Budapest; tévesen 1914. július végére datálva. — *Jelzete*: A 121/20. — *Kiadatlan*.)

K. Nagy Dezső talán a kolozsvári Újság szerkesztőségében dolgozó Kőműves Nagy Lajos nevének elírása, hogy a keresztnévben nem volt biztos, mutatja a kihúzás is; Pesten ezúttal is a Dorottya utca 2. szám alatti Magyar Királyban szállt meg; *Márványmenyaszszony*: a budai Krisztinavárosban — Márvány utca 6. — ma is a hajdani nevén működő vendéglő; *Bristol kávéház*: a Mária Valéria (ma Apáczai Csere János) utca 4. szám alatti Bristol (jelenleg Duna) szálló épületében, Osvát Ernő törzskávéháza, a *Nyugat* folyóirat megalapítása és hőskorának emléke fűződik hozzá, egyébként ez az egyetlen Duna-parti szálloda, amely az egykori Ferenc József (ma Belgrád) rakparton átvészelte a második világháborút; *Zsuka*: Dénes Zsófia; *Sándor Lászlóné*: Ady Maria-Grünben megismert barátjáné, aki Nyanyuci néven szerepel az Ady-irodalomban; *Balázsék*: Balázs Béla és családja; *Nyugat-vers*: a folyóirat szeptember közepén sem jelent meg, csak a hónap végén a szeptember 16.—október 1-i, ezúttal is összevont szám, két Ady-verssel: *Az ősz dicsérete* (eredetileg: *dicséreti*) I—III., *Szerelem és ravatal*; *nénik*: Csinszka nagyanyja, özvegy Török Károlyné Boncza Berta — Boncza Miklós testvérénje és anyósa egyszemélyben —, valamint nővére, özvegy Kováts Károlyné Boncza Malvina.

[Budapest, 1914. szeptember 8.]
kedd d. u. 6 1/2

Édes, kicsi Csinszkásom, leveled még mindig nem jött meg. Talán a gyűrűt átlátszóan pakoltad s e miatt a posta visszaadta. Ha táviratozol [táviratozról javítva], spórolj s csak a Hotel címét (Bpest, Magyar Király szálloda)



Két kevésbé ismert csucsaí fénykép. Emil Isac készítette 1917 szeptemberében. (Az Emil Isac-emlékmúzeum anyagából)

2. Hányhoz kell még ír-
nia a geretet és gerin-
dobols vigasságának színe-
sével a Földnek, megro-
molna a megerőtlenedni

Részlet az Ésaías könyvének margójára kéziratából

írd s ne az uccát és házsámot is. Tegnap gyengélkedtem [az 1 utólag be-szűrva] s írni se tudtam. Egy kis hűlés az egész. Ma találkoztam Zsukával Gyurkáéknál. Imád és csókol. Délután Vészinel voltam, aki immár apa-helyettesed. Nagyon szeretnek, nagyon vártak. Vészi, bár tiltakoztam ellene, mindenképpen terrorizálni akarja apádat (az istenét apádnak) s [utólag ket-tévალasztva:] elakarja hivatni a klubba. Holnap, szerdán Vésziéknél vacso-rázok s Ignótussal ebédelek. Nagymama levélét ma kaptam. Én azt gondolom (szóljatok a jegyzőnek), hogy a kihallgatást Csucsán az elüljáróság is elvégzi. Én itt az árvaszéket megsürgettem az apád kihallgatására. Úgy-e jól vagy már legjobb Rosszam, kicsi Csinszkásom. A néniket szeretettel csókolom. Minden vágyával, mindig veled

Csinszkyd

(Levél. Keltezése a tartalomból. — *Lelőhelye:* A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára [továbbiakban: MTA], Budapest; 1914 őszére datálva. — *Jelzete:* K 10/38. — *Közölve:* öt mondata Révész Béla *Ady Endre tra-gédiája I.*, majd *Ady trilógiája* című kötetében.)

Nagymama levele: e levél szövege sincs birtokomban, de a Petőfi Irodalmi Múzeum nyilvántartásában — A 158/15. jelzettel — szerepel özvegy Török Károlyné 1914. szeptember 7-én Csucsán készült levele, tartalmára fényt vet a levélbeli utalás: a kolozsvári árvaszék szeptember 22-re idézte be a két nénit és a kiskorú meny-asszonyt.

[Csucsá, 1914. szeptember 8.]

Kedd.

Csinszky — féltett, drága, — Minden Élet — kedvem. —

Légy jószágosan elnéző rendetlen betűimhez, stylusomhoz — egész kicsi belédsemmisült gyerekedhez; — tegyen Tieddé a tudat, hogy betűhibázó kezem — ölel, akar minden időben Téged, — hogy magam mellett érezlek állan-dóan. —

I. Bajom; — akarom muló legyen, — kicsit összekinzott, vékonyabbá tett, unom és még ágyhoz köt. — Csinszky én melletted nem akarok soha beteg lenni, engem isten megkell hallgasson — mert én adó, kárpótló, boldogaka-ratnak, erőnek, — Tiednek voltam teremtvé, küldve és megtartva — Neked —.

Furcsa, izgatott, lázas éjszakám volt a menésedé, nem hittem hogy nem vagy itten, hogy nem nyitsz be másnap pihenten, játékosan és nem csóko-lod meg Miskát. —

Milyen hosszú volt az éjszaka és milyen nagyon meghatott a Nagy-mamám ki szegény öreg testét a Salon diványon összehúzva virrasztott egész hajnalig. — akkor szivdobogást kapott és az egész ház fölfordult. — A szív krízis erős volt és gyors lefolyású — reám mindenki kimondta a difteritist. — Másnap jobban voltam (szombaton.) Kaszó D. — öreg volt falusi jegyzőnk és Macánk voltak vendégeink. — Akkor kaptam meg a Gerbaud, persze meg-osztottam vele, kezicsókolom érte. —

III. Azóta napjaim nyugodtabbak és kinzóak, de szavamra halk, kedves és példás magaviseletű gyereked vagyok hogy disze lehetek minden peda-gogiai sikerednek.

„Csak az öntorokecsetelés“ — című zord doktor parancs ellen revoltál-tam. — Nem bírom azt a torturát. — — Ne haragudj —.

4.) Csinszky drágám — hogy Vészinek még mind a mai napig nem irtam, de tudod — Minden, — igazán szenvedő, zavart, lázas és bajaimmal küzdő — voltam, hogy képtelen lettem volna egy korrekt = egyszerű — bemu-tatkozásra. Még — beszélnem is terhes volt nagyon de ma este vagy holnap ha visszaesésnek nem nézek elébe levelem úton lesz. —

5.) Árvaszéktől behívást kaptunk en famille e hó 22-re, — szeretném ha kivihető volna — az idekiküldése az ügyvédnek v. aki kihallgat, féltém az öregek dolgát az ilyen családi felvonulásokért. —

6.) Egy — 300 Kr. — házpenz postaszelvényére — kerek gyöngybetűkkel írta le jó Apám — hogy az egy-isten a tanuja miszerint a nyomor, az inség — az éhhalál fenyegeti s ha jövő hónapra sem tud pénzt szerezni kénytelen minden ingóságát áruba bocsájtani. — (Az — istenit a nyomorának!) —

IV. Megint szégyeltem magamat jó Apám helyett ki rossz és izléstelen clown tempokkal veri össze réztányérkát. — Bár belátom, hogy nyomorba

taszítója — egyetlen lányja volt — kinek e szűkös pénzvilágba is kiállította millios hozományát — a derék ember. —

7.) Elsején Károly is irt, nem katona és pénzt — kér. — furcsa vonás — — egész — hónapban — kinozni minket a hallgatásával s csak a szükség szóllaltatja meg. —

8.) A vasgyűrűk kedves figyelem Nándor-fiunktól, kinek Te lévén apja, — anyja — vagyok. — Az én gyűrűm — kicsit nagy — és akarom h. Te huzd — végleg az ujjamra.

Csinszkym — be nagyon akarlak! De nagyon jó volna az összesimulás, a szád! —

Jaj Te ugy félek hogy az a sok intellektuel, — okos, ladylike ismerősöd nem előnyös lesz a Te szegény, zsvány — vadóc Miskádra. —

Küldöm a gyűrűt és unokánk üdvözlő vitorláit.

Le rat — egészen ügyes — számár-
ság. Irj

[Ide egy női fej
profilja rajzolva]

Csókolunk

Lajos bátyámnak sok ölelés

Jászinak — üdvöz

Gyurkának — „

Nándornak —

fiammá avatás

Málinak = 1 drb csók

Itókának = 1 drb csók

Zsukának = 2 drb csók

Neked Dyska — ? —

én külön
nagyon

MYNDEN! —

(Levél. Cimzés a borítékon: A Monsieur E. de Ady Budapest Szálloda a Magyar Királyhoz Dorottya ucca 2 szám Expressz. — Postabélyegzők: Csucsá 1914. szeptember ? — Budapest 1914. szeptember 10. — *Lelőhelye:* Ady Endre Emlékmúzeum [továbbiakban: AM], Nagyvárad. — *Jelzete:* [levél] 1573., [boríték] 1432. — *Kiadatlan.*)

Gerbeaud Emil: cukrász és csokoládégyáros, a budapesti Gizella (ma Vörösmarty) téri nagy múltú belvárosi cukrászda egykori tulajdonosa, csokoládékülönlegességei is az ő nevének váltak ismertté; *félttem az öregek dolgát:* Boncza Miklós azzal fenyegette meg teljesen reá utalt két idős leánytestvérét, hogy minden anyagi támogatást megvon tőlük, ha leánya házassági tervét pártfogolják és támogatják; *Károly:* Török-nagymama fia, Csinszka unokabátyja, Török Károly festőnek indult, de könnyelmű, bohém életmódjával csak terhére volt családjának; az üdvözölt személyek: Jászi Oszkár és felesége, Moskovitz Amália (Máli), művésznevén Lesznai Anna, Bölöni György és felesége, Otilia Marchis (Itóka).

[Budapest, 1914. szeptember 10.]

Drága, féltett, rossz, kis Csinszkásom, leveled ma reggel jött meg a gyűrűvel. De táviratod aggodásban tart még mindig. Én majd megbolondulok Pesten. Tegnap Jásziéknál vacsorán fogott el egy idegroham. Úgy kell lennie, hogy amitől eddig távolsággal kímélve voltam, Budapesten egyszerre rámszakadt. Az emberek vagy piszkos cinikusak vagy szánandó jajongók vagy csöndesen és halálosan reménytelenek. Kár volt föl jönnöm [a második ő e-ről javítva]. Tegnap azt mondtam, hogy bármi módon fölvetetem magam katonának. S ha te nem volnál, te életemnél több, igazán így tennék. Apádat nem tudja Vészi előkeríteni. Jolán csak most jött vissza Kassáról Lajostól s ma Vésziéknél ebédeltem. Talán első jobb napom Pesten. Nagyon szeretnek minket, együtt ők. És ez meleg, szép, cifrázatlan, igaz. Jolánnak el ne felejtsd a fényképet elküldeni. Bocsáss meg, hogy nem küldöttem még csomagot. De talán magamnak kell elvinnem (ékszered már kész.) Nagykároly felé még mindig nincs vonat s talán kénytelen leszek (valószínűleg szombaton) Csucsának indulni — Érmindszentre. A nagymamától kérj bocsánatot, hogy nem írok külön levelet. (A Nyugat írásából még mindig nincs egy szó sem s utolsó este). A jegyző által kérni kellene az árvaszéket, hogy költségünkre küldjön ki kihallgatásra valakit, mert félek az öregeket ilyen nagy útnak kitenni. Károlyt kerestem. Közben tegnap 6 keresett föl s ma újból nálam volt délelőtt 1/2 10től egészen 1 óráig. Kedves ez a fiú, kár érte [!], hogy az életre kevésbé alkalmas. Csókolom szeretettel a néniket. Te pedig légy az én egészségem mindenképpen, az én kárpótlásom, hívóm és hitem. Mint kicsi gyerek küldöm a fejemet édes, jó helyére

Csinszkyd.

(Levél. Keltetése a tartalomról. — *Lelöhelye*: PIM; tévesen 1914. július végére datálva. — *Jelzete*: A 121/21. — *Közölve*: nem egészen hat mondata Révész Béla említett két kötetében, három részre szakítottan.)

Csinszka második, szeptember 7-i táviratának is csak a létezéséről — MTA Könyvtára, jelzete: K 6/31. — van tudomásom, szövegét nem ismerem; *Nyugat-írás*: Földessy Gyula visszaemlékezéséből (*Ady-élmények*. Nyugat, 1923. augusztus 16., XVI. évf., 16. sz., 125—140. — Kötetben: *Újabb Ady-tanulmányok*. Berlin, 1927. 69—94.) tudjuk, hogy e levél másnapján, szeptember 11-én írta meg Ady *Az ősz dicsérete* című verset.

Hogy a *Nyugat*-szám második versét (*Szerelem és ravatal*), valamint az ugyanakkor megjelent két *Figyelő*-cikket mikor írta meg, nincs róla pontos adat, de mivel a „holnapra szállítandó”, illetve „utolsó este” utalások jelzik a megírás sürgőségét, valószínű, hogy ezeket sem halogathatta már egy-két napnál tovább.

Ady ún. „nagy” versei közé számítjuk *Az ősz dicsérete* címűt, amelyben társadalmi méretűvé, egyetemes emberivé tágitja az egyéni sorsot, a teljes Élet és a Mind(en) szimbólumával olvasztva szintézisbe (a Madách-reminiscencia burkolatlan!):

*Nekem az Ember egy folytonos ember
S nekem semmi ma sem vigasztalan.
Most épitem vulkánokra a fészkem,
De fajtámra is mostan figyelek
S most hiszem el, hogy elhinni szabad,
Hogy milliókért élhet egy-nehány.*

Második verséből elég — mementóként — ennyit idéznünk: „Szeretlek / S ravatal-jussu az én szerelmem.”

Mindkét prózája (*Hősök a költető-gépben*, *Az egyetlenek sorsa*) a háború fojtogatásában vergődő humánus jajsikolya. Szinte vonal alatti jegyzet az utóbbi kis írás *Az ősz dicséretéhez*, és minden „jelentéktelenségében” még több nagy Ady-motívum, illetve gondolatkör felé — korábbi és későbbi versei felé egyaránt — tárulkozó távlatokat fedezhetünk fel benne: „Messziről és messzire megy ez élet / S csak: élet ez, summája ezrekének” (*Hunn, új legenda*); „S jelentnem kell mindennek a Mindent” (*A Mindent hurcolva*); „Ez a királyi: büszke megvetés, / Mikor eliszkol az olcsó gárda. [...] Amit adtam: örökség s nem divat” (*Megmaradok virágos mezőkön*); „Kell még Tegnapról hív tanu” (*Mag hó alatt*).

[Csucs, 1914. szeptember 11.]

Péntek.

Ölelni vágyott, drága — meleg Minden. —

Köszönöm, hogy beragyogtad írásod simogató szép jóságával a tegnapi-mat, olyan nagyon enyém volt, hogy sokáig nem éreztem, nem tudtam mást csak a szádat a számon. —

Akkor akartam írni neked Dyska, de a Vészi levele, Maca látogatása, fáradságom és lázam nem engedtek időhöz. — Nem baj, ma írás, sürgöny és minden adó, kérő szent ölelő vágyam Hozzád megy. —

És most idehallgas — Dyskám. —

Lassan, de gyógyulok. — Lázam este 38° de ezt hülésem mellett Mr. Loubet is okozta. Torkom kicsit dagadt, de már alig fáj, csak csunyan és sokat köhögök. — Megkérem a doktort lehessen fölkelni mert unós, szomorú az ágyrabság és nagyon elgyöngit. Most ki vagyok erősen éhezve. Naponta két pohár tiszta levesnél nem tudtam bevenni többet mióta elmentél. Most már mögöttem a baj és egy hét múlva mikor megint öllelek, mert mához egy hétre vége — betartásra esküvel kötelezett — szabadságnak — akarom ne érezd rajtam csunyító betegségem megviseltségét. — De nagyon várlak már!

— Vészinek — így és ezt irtam; engedje el nekem az idegenkedés formaságos félszeg tapogatózását. — Egy vagyok veled, — értem és tudom apai szeretete, baráti veled törődése értékét mit kérem ne vonjon meg tőlem se, ki jogot kér és érez kis lyányaként is bizon szolni és hozzátartozni. — Apámat, ki furcsán elfelejtett azt hiszem személyesen ismeri. — 20 éves életemről, családi helyzetemről Te elmondod a szükségesséket, kinek hite, szava, akarata és igazsága az enyém. — Történetünk mint egyetlen döntőn fontos és nagyon hozzám tartozó rövid, halk és nagyon a miénk. — Négy éve, Svájcba erőssen megéreztem Ady Endrét az embert. Azóta szeretem. — Szerettem dacos, akarón vad, gögös 16 évvel, szerettem anyás féltő simogatással, lemondó magamtemetéssel az el-

késettek resignáltágával és szeretlek ma — az időben érkezettek akadályt nem ismerő — boldog beléd semmisülésével. Kellesz — mert Te vagy nekem az Élet. Kellesz — mert a mesekirályfi jött el értem Benned, Te voltál minden ragyogás — és utánad semmi, semmi — nem kell, — mert minden kevés. Kellesz — mert én — Te vagyok.

És Neked is kell, szükséges az új Élet hullám, egy fiatal csikós nem várt szép versenyfutás, Én, a szerelmem stb. — Nincs joga — emberi önös erőszakoskodásnak, hóbortoknak — megsemmisíteni két ilyen szép, ragyogó egy-embert. —

Kértem vegye fel értünk a harcot, embernek, istennek és önmagának tetsző, előkelőn kiváltságos kardot húzni ügyünk szent, tiszta és jogos szépségéért.

— — Négy oldal volt a levelem, bár lázasan irtam, érzem szép volt — közvetlen, adón előkelő a bizalmam és az, hogy nem tettem semmit papírra jó Apám piszkosságaiból, familiáris bajainkról, nem sírtam, nem ébresztettem sértő és megalázó részvétet és nem panaszkodtam, nem árulkodtam. — Itt a fontosak Mink vagyunk — Te — meg — én, itt [kihúzza: a] fő a mi egyesülésünk. — De Te Csinszkym azt hiszem helyes ha elmondasz mindent amit jónak látsz a helyzetről, mert azt hiszem szükséges a teljes megvilágítása embereknek, bajoknak. —

Ma Annánk írta — hogy egy önkéntes regéje szerint a Mátkafim mellette lette korai halálát egy muszka golyótól, bár nem hiteles a hír — mégis nyugosztalja az — Úr. —

Semmi összefüggésbe — ez ifjuval — de nem nagyon bízom a háborunkba Csinszkym. Bár még magunknál is jobban féltem Párist. — Ez a város én voltam. — Minden színek, szépségek, — könnyűségek, szent örületek — dacos — nagyszerű temploma. A legraffináltabb és legigazibb gyermek ki jupe culottekba bujtatta — a prude külföld dámáit és meglobogtatta az első fehér női csipőt. — A forradalom sirásai, elszánt vadsága — s a csengő kacagások városa. — Ennek meg kell maradni különben nem érdemes hogy kő-kövön maradjon sem Eerlinbe, sem Budapesten, sem sehol. — Ignotus mai Világ [lát-húzza: Szerd] Csütörtöki szám) írása megint nagyon szép, k. b. két héttel — v. hárommal ezelőtt beszéltük együtt ugyan ezt a félfő-óvó — Párist imádó — megbocsájtást. Jaj — ha összetörök! —

Ma semmi nem jött Tőled Csinszky

Mi van Veled — egyetlen? Irod beteg voltál — talán most is az vagy jaj vigyáz magadra, 1 levelem meg kellett már kapjad, én kettőt kaptam tőled, még irhatnál. —

Miért nem vagy — itten, egészen itten, — mellettem, hogy fogj át a karddal és érezzem a tapadásodat. Be nagyon akarlak — Mindenkit szeretek Zsukát külön is nagyon

Téged — vágyva csókollak — ölelünk

Irj.

Csinszkád

(Levél. Címzés a borítékon: Nagyságos Ady Endre Budapest Szálloda a Magyar Királyhoz Dorottya ucca 2 szám Expressz. — Postabélyegzők: Csucsá 1914. szeptember 11. — Budapest 1914. szeptember 11. — *Lelőhelye:* AM. — *Jelzete:* [levél] 1570., [boríték] 1435. — *Kiadatlan.*)

Sürgöny: csak két nappal későbbi, szeptember 13-i táviratról — MTA; K 6/32. — van tudomásunk, amelyet viszont a későbbi levelek nem említenek, talán dátum-elírásról lehet szó (?); *Émile Loubet* (1838—1929): francia politikus, 1899—1906 között köztársasági elnök, az orosz—francia és angol—francia együttműködés előmozdítója, az „entente cordiale“ előkészítője; *Annánk:* Páll Anna, a kolozsvári egykori női iparművészeti iskola igazgatója, Csinszka édesanyjának, Török Bertának volt iskolatársa és jó barátnője, s az ő halála után is a család közeli bizalmasa maradt; *Mátkafim:* Csinszka vőlegénye, Lám Béla, akivel Ady miatt szakított; *jupe-culotte:* szoknyanadrág; Ignotus *Páris előtt* című írása a *Világ* 1914. szeptember 10-i számában jelent meg, a Párizs-féltést a nyugati front pillanatnyi helyzete, a német csapatok gvors előnvomulása, a francia főváros megközelítése tette időszerűvé, ehhez kapcsolódik majd a november 16-i *Nyugat* Ady-prózája: *Levelek Madame Prétéríte-höz.*

[Budapest, 1914. szeptember 14.]

Drága, kicsi Csinszkásom, megint ceruzával és sietve kell írnom, bocsáss meg. Hétfő d. u. 4 óra van s én már nem bírom tovább Budapestet. Holnap,

kedden, este [kihúzott, olvashatatlan betű] bármilyen módon elutazom. Még pedig — mint írtam neked — Csucsának, mivel Nagykaroly felé még hadimenetrend van. Alig-alig tudtam dolgaimból valamit is végezni, csak a pénzemet pocsekoltam. Az árvaszéknél háromszor is voltam, de oda máig nem érkezett be semmi megkeresés Kolozsvárról. Különbben is itt mindenki megháborodott s csak a saját kis és nagy hidegteleléseinek él. Van olyan ember is elég, mint Balázs Béla, aki beállott katonának az itthoni izgalmak elől. Majd be fogok számolni mindenről, mindenkiről. Ma a Bölöni-pár, Zsuka, Papp Viktor és Károly nálam ebédeltek. En ma valószínűleg Vésziéknél vacsorázom, itthon van Margit is. A néniknek a kezét szeretettel csókolom. Nagyon jobban szeretlek, jó vagyok, kívánlak, kis rossz mindenem, —

Csinszkyd

(Levél. Keltezése a tartalomtól. — *Lelőhelye*: PIM; tévesen 1914. július végére datálva. — *Jelzete*: A 121/22. — *Közölve*: három mondata, külön-külön és felcserélt sorrendben Révész Béla említett két kötetében.)

Papp Viktor: műkedvelő zenész, minisztériumi tisztviselő, annak idején három osztállyal járt Ady alatt a zilahi kollégiumban, közeli barátság — a közös szilágysági származás jussán — csak később fejlődött ki közöttük; *Margit*: Vészi József nagyobbik lánya, Molnár Ferenc elvált felsége, festőművésznek készült, s a háború előtti éveket külföldön, főleg Párizsban töltötte.

[Csucs, 1914. szeptember 14.]

1914 szeptember. Hétfőn

Kicsi — legdrágább vágyott — Dyskám. —

Csütörtök d. u. írt leveled és pénteken feladott sürgönyöd óta csak ma reggel kaptam sürgöny — élet-jelt Tőled. —

Félítve, vágyva — legigazabb csókkal — kértem Tőled Minden, — mi van Veled? Ma már én is megfogya bár és elég sápadtan — de fölkeltem. — Köhögésem kivül más bajom nincsen, de ami volt azt ma már megírhatom h. egy — kisebb lejárátu tüdőgyulladással állott egy nívón. — Mit csinálsz mindég Csinszky? Gondolj már a hazajövetelre — hozzánk — olyan nagyon várlak.

Vészi lépései jártak már valamelyes eredménnyel — ügyünket illetőleg? — Levelemet megfelelőnek [kihúzva: ért] érzed? Én másképpen nem tudtam írni és gondolkozni. — Csinszky — ugye nagyon vigyázol magadra, az idegeidre. Most, hogy — nem vagy itt és még sokkal előbbben élsz bennem — olyan gyöngéden — olyan mindentől védve, kimélve őrizlek magamba. — Dyskám — érzem, — mi boldogok, nagyon boldogok leszünk, mert akarod, akarom és minden emberi fájáson átmegyünk egymásért. — Tegnap száma a Világnak v. Estnek Nagy Endre — polgárorségre való felhívását és elszánt indulását jelenti. — Fáj — mert természetellenes előttem. — Csinszky — ne gondolj — katonákra, — a mi nemzeti — életünk úgy is jövőtlen, valahogy lesz — mert sehogy sohse volt, — a Magunk Élete az egyetlen ami szép, — perspektívás és a Mienk. —

Itt semmi semmi ujság. Ma varronómet vártam, de nem jött, — tegnap Mily volt fönt, szegény — az ura — Galiciába — van — és else búcsuzhatott tőle, hamar és nem mifelénk vitték. —

Dyskám gondolj a hazajövetelre, — Csinszkásod váró ezercsókjára, ölelő — meleg — Neked őrzött szép simulására — arra hogy boldog — nyugodt kényeztetés várad itt

kicsi

Csakazértis Miskádtól.

Csókolunk mind.

Mindenkit ki Tied — ölelek csókolok —

Uraknak — kezét rázatom általad. —

Noki a kezedet csókolja. Ma éjjel — illetlen volt és most szomorú.

(Levél. Címzés a borítékon: Nagyságos Ady Endre Budapest Szálloda a Magyar Királyhoz Dorottya ucca 2 szám Expressz. — *Postabélyegzők*: Csucs, 1914. szeptember 14. — Budapest 1914. szeptember 15. — *Lelőhelye*: AM. — *Jelzete*: [levél] 1571., [boríték] 1436. — *Kiadatlan*.)

Nagy Endre felhívása (*Budapesti férfiak!*) szeptember 13-án jelent meg *Az Estben*; *Noki*: Csinszka törpefoxija.

Kedd este.

Drága — Dyskám

most kaptam jöttödet jelző sürgönyödet és — mert ujjongva örülök közeledő szádnak — két szóra úgy, — olyan értelmetlenül bámulok — mint kis bornyú az új kapura. —

Az egyik — az „átutazóban“ kitétel. —

Mi ez — Csinszky? — remélem nem a 7kor induló autóval — akarsz át siklani Csucsán? Ez nagyon sértő és nagyon szerencsétlen ötlet volna Tóled, — 1. mert nagyonál jobban várunk, másodsor mert nagyonál jobban szeretünk, harmadszor mert hozzánk haza jössz, tiszta ágy, — ölelés, Csinszka, — egy jó kedvű és most már — erősödni — egészségesen meg edződni akaró — jóságot, nyugodtságot [áthúzva: akaró — föléje írva:] ígéro — Csinszka, — a Tied — vár — mindennél jobban; — és végre negyedszer — mert nem azért gyogyultam meg — hogy — ennyi kis recompenseot ne adjál nekem. —

— Jössz — Csinszkym — csokolunk várunk, akarunk, szeretünk a terminust jókedvünk szajba meg — s az elért vágyak mindennél szebbek, jobbak, — megérdemelten szentebbek. —

A másik zok-szó — Csinszky — Ady-aláírásod. — miért Ady — ? Imádom, ismerem és neved — a nevem de ez csak kalap — kell legyen mind irigyen — kíváncsian néz az idegen, — de magunk között bent a szobába — komikus — a használata.

De nagyon várlak már — Minden — soknál — többem, — Minden szépnél-szebbem. —

Jó tudni — hogy — hozzám visz a vonat, az utad — a Sorsod — és a nagy megállás —

erősen vár — csokol mindnyájunk ölelésével

Csinszkád.

(Levél. Keltezése a tartalomból. — *Lelőhelye:* AM. — *Jelzete:* 1567. — *Kiadatlan.*)

Ady eredetileg azt tervezte, hogy Budapestről hazalátogat Érmindszentre, ahol már csaknem egy hónapja nem volt, és majd onnan megy Csucsára, de a vasúti korlátozások miatt nem tud hazautazni, hanem Csucsára érkezik vissza szeptember 16-án reggel — betegen. 23-án Csinszka siet megnyugtatni a mindszeni szüloket: „Hogy a háborús aggodalmak mellett nehogy Bandiért és hollétéért is izgatottak legyenek — engedje meg tudatnom, hogy az otthon után legjobb helyen, második otthonában, nálunk van. [...] mert kicsit összetörték és megviselték a főnt látottak s az idő is hihetetlenül rossz, itt fogtuk és mindaddig nem is engedjük el, míg egészen jól és a legszebb őszi napsütésben útnak nem indulhat. Kérem szépen, ne tessék megijedni, semmi kimondott baja nincs, csak fáradt és idegesen kimerült volt. Jókedvű, drága, szeretnivaló most már és Pestet csak felügyeletem alatt fogja megnézni a jövőben, ha majd a mi dolgunkat is megsegíti az Isten.“

A háborús fővárosban szerzett megrendítő benyomásokról írja Ady Hatvannak: „Én nem való vagyok a gyors »átértékelők« ügyes pesti fajtájából. Vallom ma is, hogy emberi dokumentumokat tudtam s talán tudnék ma is adni. De most ez senkinek se kell, de zavarodott vagyok s el kell engednem az életemet. [...] Ordítani szeretnék, ha lehetne, a dühtől, hogy a mi embrió-polgárságunk, melynek lelkévé szegődni akartam, milyen állatlan ordítja a vért. Ez sohase volt érdemes azokra a javakra, mikhez eljuttatni szerettük volna őket.“

Ady szeptember 28-án megy haza — autóbusszal indul, Zilah felé —, s október 7-ig marad Érmindszenten; ebből az időszakból valók a következő levelek.

[Csucsá, 1914. szeptember 29.]

Drága ezerszer kívánt Csinszkydysom. —

Mi van Veled —, hogy illön szokásos sürgönyöd elmaradt? Mióta elmentél én Nagy Vasárnapom Te, — itt hétköznapok vannak; — szürkéék, csöndesek — mindég elfoglaltak; — szükségesek. — Legyen térden értük [eredetileg két t-vel; a második t utólag kihúzva] az Élet áldva — meg Érted — Dysom. — És most —

— Im hald erényim rendjét Jehova: —

— Tegnap — hajnalba — mikor elmentél 8 ig — Macával jártam egyett a legelők felé — és ittam az Őszt. Még így — ahogy kapom is megörjít és bo-

londul — emlékeztet — nő — hajak — kibontott, — hullámos csodás — selymére, lobogó — sörényére. —

8-kor — haza-rohantam és este fél hatig vállaltam — Málvin néni mellett a vereskeresztességet.

Nagymama — az összes népség katonasággal — árul, szedeti a fákat — és eddig elé — az idei rongyos — természetből — mindennap — jön be 8-10 korona. — Ez is segítség — bár sajnos nincs sok eladni való.

Egész nap nyakig ültem — az üzleti dolgaim rendezésébe, — 2 drb — ruhámat — megigazitottam —, egy strapa blousomra rükköt varrtam. — Cipőimet — kifizettem — és lábamat lecsuktam egvelőre — az igények — mezejéről. Flegmannak — oktató levél kíséretében — beküldtem a kérdéses kék kabátos és nála készült tavaszi világos costumöm alját leeresztés — és gombkicséré-
lés — végett. —

Markovits-nak — a szemtelennek — erélyel — visszautasító irás — kíséretében — küldtem — azonnal — vissza — egy — doboz — minden kérés nélkül — nyakamra küldött — komiszul festett, felesleges — és csunyán utánzott prémet. —

1/2 6-kor este — fölváltott Nagymama — és én leszöktem pár percre jegyzőnközhöz — siettetni — és tudni egyet mást. — Nem volt otthon csak az aszszony, aki rosszkévdűn mérges és undorítóan tanácsadó volt. — Utáltam — de türtem — a végére pedig mulattam felbuzdulásán. — Kikelt, — de — dühvel — pesti esketésünk ellen — mihez pedig mondanom sem kell talán Neked — mennyi okkal — ragaszkodom — azt mondta — jó Atyám (az istenét Neki) ellen kiméletlen sértés és nem illő. — Összead — az ura — ha kell — ki is cífrázza a törvény szavait egyházi esküvőt pedig ha — fényeset akarunk ott van Hunyadról Bokor Marci dikciójik az. — Ez már groteskül vidéki és szemtelen jóakarát volt. — Megköszöntem és lezárva és kitérve előkelő némasággal — minden további tanács adás elől eljöttem azzal a felvilágosítással — hogy — a jegyző kérdései automatikusan tétetnek — s a felelet már szinte bennük van. —

A posta előtt Macám csatlakozott kinek naiv anyja — ügyefogyott — bájjal — és kedves együgyűséggel — tanácsolta, mondván szeretetből — hogy — ne menjünk, el az esküvő után de lakjunk Csuesán, Bonczánál a várba. Ez már nem is bosszantott, — ez már könnyesre nevettetett. — Macám föl-jött velem — és elfelejtvén az időt — itt ült 1/2 11 ig este. — Megvacsoráztattuk — és pokoli félelmekkel indult haza — anyai dorgatoriumra. — Különben tegnapi — szenzáció, hogy este a fűreszgyárban a gépház le-
égett. —

— Nekem jól esett tegnap Maca, — mert meleg — volt, — zsidón belém-semmisült és epedő — egy — jobb kor után. —

Ma — fehérneműket, istennek hála az utolsókat küldtem be reggel 8-kor Voithnak — jegyezni. — Két bloust 1 aljat tisztíttatni — és Apámnak irtam — Málvin néni helyett — [kihúzva: a] havi pénz szükségletek — beszámolá-sáról — persze udvariasan de mellőzve a magam szerény személyét.

Bizonyisten sokat dolgoztam — hús könyvet összeadtam stb. Aztán a doktor jött és még aztán legmostam Hennával a hajamat. —

Délután Vészinek írok — v. Jolánnak — de mindenképpen mindenkinek. — Az idő a legfuresább — reggel — napsütés volt, szél — és most egy fél órája — erős jégeső — hullott.

Ma kaptam meg a hósapka anyagot és — „Ne fázz — Nándor“ — fölkiáltá-sal látok neki a szent munkának. —

Jaj — Dysó — csak már egyszer otthon legyünk, nálunk! — Be jó lesz — de ránk fér! —

Malvin néni csak-ugy van mint volt, öregén, köhögösen — gyöngén. — Sajná-lom szegényt — de — nincs — bennem ma más mint — az Életöszton, — ez a legagabb minden ösztönöm között és ez olyan erős, mint semmi — más. — A háborus bajokra hitetlenül rázom a fejemet, a magam ezer zilált Élet-szálával szembe nevetek — itt nincsen más csak Te meg Én, Mink, a Mi ügyünk — ez szép, — ez tiszta, ez jogosan, — szentül Nekünk adatott.

És most Dyskám kérdez meg — vágylak-e? — Ha vagy — az — hogy — minden csöp vérem összeszalad — a szívemre ha rád gondolok —, ha távolról megérem az ölelésed — és istenem — mikor gondolok én egyébre? — Akkor — nagyon — és most is jobban — vágylak — Mamád kezét ezerszer csókolom — Veled együtt öleljük — csókol

Csinszkád.

(Levél. Keltezése a tartalomról. — *Lelőhelye*: AM. — *Jelzete*: 1572. — *Kiadatlan.*)

Malvin néni, Csinszka nagynénje ekkor már súlyos beteg, két hét múlva meg is hal; *jegyzőnkhez* — *siettetni*: Csinszka és a két öreg nem ment el 22-én az árvaszéki idézésre, hanem Koronka János csucsai körjegyző jelentette írásban, hogy „a kiskorú ágybanfekvő beteg, a nagyanyja és nagynénje pedig aggkorúak és gyengélkedő beteges állapotukra való tekintettel Kolozsvárra be nem utazhatnak”; várják, hogy az árvaszéktől hivatalos megkeresés érkezzék a jegyzőhöz, csucsai kihallgatásukra.

[Érmondszent, 1914. szeptember 30.]

Édes Csinszkásom, egyetlenem, Enyém, — iszonyú utam volt az érszentkirályi posta jóvoltából, mely távirattal hat órát késett. Még most is betegek vagyok ennek a pokoli éjszakai útnak, áthültem. Itthon nagy az aggodalom s én vacogva úgy sejttem, komoly ok van reá. Meglátjuk, mi történik s mit kell tennünk. Halálosan izgató, hogy ide a posta is rendetlenül jár, késve tudja meg az ember a megtudható keveset is. Hogy vagy én kicsi Roszszam, aki nagyon jó tudsz lenni, aki nagyon jó is voltál ezúttal. Igazán nincs most már életem nélkülöd és rajtad kívül és akármí jöhet, magunkban esodálatosan, nyugodtan bizakodom, még ha veszünk kell is. Időnk utálatos, hideg. Írtál-e kicsim Vésziéknek, illetve Jolánnak? Én tegnap képtelen voltam írni. Ma írtam a titkárnak és Biró Lajosnak. A kihallgatás megtörtént-e? Bármí is lesz, talán jobb, ha sietünk. A néniket enyéimmel együtt nagy szeretettel csókoljuk, illetve üdvözljük. Malvina néni jobban van-e? Levelet még nem kaptam tőled, imádozt kis jószágom. De hát a mi postánk szörnyű. Sietnem kell végeznem a levéllel, indítják a postát. Légy jó. Szeretlek mindennél és mindenkinél erősebben. Édesék csókolnak. És én? Érezned kell vágyakozásomat. Imádlak

Csinszkyd.

Macát üdvözlöm.

(Levél. Keltezése a tartalomról. — *Lelőhelye*: PIM; 1914. szeptemberre datálva. — *Jelzete*: A 121/24. — *Közölve*: egy mondata Révész Béla említett két kötetében.)

Steinfeld Nándort Ady megbízta aznap írt levelében, hogy a Hűvösvölgyben keressen lakást számukra.

[Érmondszent, 1914. október 1.]

Imádozt kicsim, Csinszkásom, enyém, most kapom a leveledet s táviratban s e pár sor írásban a posta miatt sietve kell válaszolnom. Jól vagyok, a gyomrom olykor fájdul egy kicsit. Csupán a fogam szenvedtet nagyon. Az arcom egészen dagadt. Itthon is nyugodtabbak az én édes öregeim, mióta jobb hírek jönnek. Én ugyan változatlanul sötétnek látom a helyzetet. Mindegy. Reád gondolok s bizom, akármí lesz. Mellékelem a kis titkárom levelét, hogy lásd, Erzsink és környéke milyen kedves hozzám és hozzánk. Gyurkával lehet, hogy visszamenet találkozhatom. A néniket csókolom. Egészen a tied s jobban szeret téged, mint te őt, —

Csinszkyd.

Enyéim szerető üdvözlöketek küldenek. Valamivel jobb az idő, de téliesen hideg van.

(Levél. Keltezése a tartalomról. — *Lelőhelye*: PIM; tévesen 1914. augusztusra datálva. — *Jelzete*: A 121/23. — *Kiadatlan.*)

[Csucsá, 1914. október 1.]

Csütörtök este.

Vésziéknek — írtam.
jegyző — napokba készül föl.

Kicsi — legdrágább — hiányzó Dyskám.
Negyedik napja, hogy — elmentél és két rövid, szűkszavú sürgönyön kívüül — nem kaptam semmit Tőled. — Ujságosan idegen és fájó — ez — Csinsz-

kym. — Bélyeg-sporolás, lustaság — posta vagy — unsz — nekem, velem beszélgetni? — Nem tudom, — de könnyesen jutsz — eszembe — érte. — Itt sok a baj, sok a dolog. Tegnap — egész délelőtt térdig — álltam a vizes fűbe gyümölcs behordásnál, szedésnél, mert Nagymamát Ferenc — szivdobogásig fölbosszantotta — s így én váltottam fel. — Átáztam nagyon — és ma több zsebkendő kell. — Délután Nagymama jobban lett — és a felső kertbe ment a házvezetés rám maradt és Malvin néni. — Egész délután a pincébe raktam az almát, sok nincs, de ami van, az is hoz pénzt — és az szükséges nagyon. — Később a jegyzőné jött beteget látogatni — még az ozsonát is összecsaptam a kislánnyal — mire jött Nagymama. — A mai nap megemléklődése a tegnapiak, — a különbség hogy eső helyett nap — sütött, hideg szél fújt, alma helyett szilvát raktunk el — és a jegyzőné helyett a patikusné láttam szívesen. A hősapkát is — kötöm már, bizony Isten és Nándor fiunk nem jár Bugyihoz hasonlóan — általam. Egész nap elvagyok foglalva látod drága és jó is így — különben még fájjobban keresnélek. — Így is mikor kicsit engedi az időm sirón erősen gondolok reád Dyskám — egyetlen. —

Ma Berci bátyánk irt hosszan és semmit. — Levele — szól a koleráról, — a hadak utjáról, rossz szőlő terméséről, Anyámról kinek Apám — troubadurként küldte az intézetbe Madács; ember tragédiáját névtelenül — alá húzva az „ember — küzdj stb. — kitélt. Ez a szerelem halhatatlanságáról, Apám boldogságunk eseténi hozzánk hajlásáról stb. — Nagymama — kérése Károlyt illetőleg — természetesen durván vissza utasítatott a Cár — őkegyelmétől a cabinet irodán keresztül. Mondván e — jóságos — hozzánk hajladzó — agg; „pusztuljanak“! —

Ezt írja Berci bátyánk — reményteljes és optimista, sőt költői szárnyalásu epistolájában — várva és híva a jobb kort mely után — mi — szegény Bugyiként kielégített népség — érdemesen és epedve várunk.

= Most jött az esti posta — 1 órai késéssel — Anikánk jó voltából és most olvastam el az írásod bocsás meg — h. mindennél jobban szeretlek — Minden. —

Milyen — meleg — milyen ölelőn drága minden szavad [kihúzva: H] hozzám. — Köszönöm nagyon — Dyska — nagy jót teszel velem. —

— Vágylak-e — kívánlak-e — szeretlek-e a magam felejtésig — csak én tudom. És tudod — ez nem nagy eset egy askétánál, egy önkorbácsoló — komoly — vértelen szűznél, de én ördög voltam és mindenké előtt páris, a rafináltan is örök kacagó — önző — könnyelmű, játékos gyerek. — Vége — és nem sajnálom, hogy vége. — Megtisztít, megfinomít és Hozzád csiszol reám nehezedett — Életem, — melletted a helyem áldott legyen ezerszer minden út ami Hozzád vezet. — Ne félj nem leszek azért soha szemforgató, álprűde és izléstelenül megjavult. — De ember leszek és kezdek már is lenni, könnyes, érző, higgadt, egyenes tenni, akarni, látni tudó — ember akinek szive és esze van. —

Boldog vagyok Dyskám — a rongyok és csillogó üres, semmittevő elpuhultságból — kivezet az utam nagy perspektívák felé — úgy bízom a jövőnkben! — Itt hagyjuk — majd ugye — a csúnya tegnapot, beteg, — korán megviselt idegeimet — s csak annyit viszünk magunkkal belőle [kihúzva: amennyinek] amennyinek a széphez köze van. Megható kezd lenni a falum — a sok — beszéd, rosszindulatú locsogás elnémult — s az — emberek melegen érzőn, meghatóttan néznek reám, reánk. — Kik dolgozunk napestig, erőt simulálunk és panasztalan viseljük előttük amit reánk mér az Élet. — Tudok ők is — saját — kaliberük szerint — de emberekké akarnak lenni és szép, — kedves — emberin nemes ez az igyekezet. — Ma Kvárra küldtem az ingedet csináltatni — furcsa, kedves — és — szeretni valók lesznek ha rajzom szerint csinálják őket. —

Muszkáékat illetőleg itt győzelmi hazugságokat hoznak a lapok. Csak ne is legyen semmi baj, bár ha kell — mi Élni — és Halni fogunk és tudunk — együtt. —

És gyorsan — szépen — gyereksírás nélkül — szájam a szádon nem is lehet csúnya — Sors az Dysom.

Remélve és akarva — hogy egészen jól — légy — Tiedet veled — öleljük

én külön csókollak nagyon — írj, jöjj

Mamádat várjuk szeretettel.

Csinszkáf

(Levél. Címzés a borítékon: Nagyságos Ady Endre Erindszent via Püspökladány-Nagykároly Expressz. — Postabélyegző: Csucsá 1914. október 2. — Lelőhelye: AM. — Jelzete: [levél] 1569., [boríték] 1434. — Kiadatlan.)

Berci bátyánk: Szombatfalvy Albert, Boncza közeli barátja, akit Csinszka levélben kért fel közbenjárásra; **győzelmi hazugságok:** az október elseji lapok öles betűkkel hozták a keleti hadszíntér hadijelentését: „Kiszorítottuk az oroszokat” —, de két nappal később az orosz csapatok elől kiűrik Máramarosszigetet, és csak a hónap közepén fejeződnek be a kárpáti hadműveletek.

[Érindszent, 1914. október 4.]

Imádott, kicsi Csinszkám, borzasztó a közlekedés, csütörtökön írott leveledet ma (vasárnap) délben kaptam s tegnapi, nyugtalankodó táviratomra mostanig nem érkezett válasz. A körösmezői betörés miatt az egész vidéken szörnyű a pánik. Szegény öregeket nem merem ma még itt hagyni, de viszont gyötör a halális aggodalom értetek [!] is. Ha Zilahon át irányítod a leveledet, fél idő alatt kapom. Debrecen felé csak egy csöndes postavonat jár s csupa katona-szállító vonat. De ez már tárgyitalan. Ha a muszkák itt nem lesznek, kedden én indulok Csucsának. Majd meg fogom táviratozni pontosan. Sajnos az idegeskedés miatt a gyomrom is újból fáj holott már egészen jól voltam. Nagyon meghatott a leveled, habár — levél. De érzed — látom —, hogy életem vagy s egyetlen pozitívumom. Bármilyen jöhet Veled vagyok s leszek. Csókolom a néniket. Mellekelem Mylitta kedves levelét. Minden gondolatával, minden vágyával, mindent értted [!] vállalva csókollak kicsi Enyém.

Csinszkyd.

Az enyéim forró üdvözléseket küldenek. Édes anyám nagyon vágya jönni, de ilyen kétségek, fenyegető válságok között lehetetlen. Én megyek, minélgyest mehetek.

(Levél. Keltezése a tartalomból. — Lelőhelye: PIM; tévesen 1914. szeptemberre datálva. — Jelzete: A 121/25. — Közölve: egy mondata Révész Béla említett két kötetében.)

Nyugtalankodó távirat: szövege nincs birtokomban (MTA; K 6/33.); **Mylitta:** Machlup Henrikné Zwack Mici, 1913 tavaszán ismerte meg Ady a maria-grüni szanatóriumban, s a *Ki látott engem?* kötetében egy egész ciklust (*Őszi piros virágok*) tesznek ki a Mylitta-versek (szeptember 24-i levelét — MTA; K 8/36. — Hegedűs Nándor közölte: *Ady Endre Mylitta-versei*. ItK, 1962. 223.).

Ugyane napról, október 4-éről több Ady-levelet ismerünk. Hatvany Lajoshoz írja: „a keresztesháborúk idején élehetett úgy odújában egy-egy leromlott úr, mint én most. Sopánkodó, remegő öregeimet őrzöm egy feneketlen sarú, vigasztalan, hideg faluban. Mutatnom kell magam bátornak, egészségesnek, holott minden nyavalyát magamban érzek. Amellett menyasszonyom is van [...] aki 150 kilométerre van s aggódik. Híreim persze nem a lapokéi, hanem be-beállít egy ijedt cseléd vagy szomszéd paraszt: »Az éjszaka három órán át ágyúzást hallottunk.« »M.-Szigetet fölperzselték, Szatmár alatt vannak a muszkák.« Úgy hiszem vagy nem hiszem, idegeim állapota szerint, mint az újsághíreket. Bizonyos, hogy menekültek jönnek északkeletről. Dolgozni nem tudok [...]“

Ezen a napon hallgatja ki Csucsán a jegyző a Nagymamát és Malvin nénit, akik kijelentik, hogy a házasságot helyeslik, mert „Ady Endrét kifogástalan, előkelő családból származó nagyjövőjű fiatalembernek ismerjük, kinek nagy tehetsége és írói képessége nagy jövedelmet biztosít, úgy hogy abból feleségét minden körülmények között eltarthatja“. A menyasszony pedig ezt mondja jegyzőkönyvbe: „A kötéendő házasságot minden külső kényszer nélkül akarom megkötni, arra nem kényszerít senki. Völegényemet szeretem s hozzá nagyon vonzódok. Édesatyám indokait a szülői beleegyezés megtagadására nézve nem ismerem, mert azokat előttem nem hozta fel.“

Csinszka azonban úgy látszik, szűkszávúnak találja jegyzőjük fogalmazványát, mert másnap, október 5-én, hétfőn reggel beutazik Kolozsvárra, és dr. Winkler Albert árvaszéki ülnöknek, az ügy előadójának a következő nyilatkozatot mondja tollba: „Én a völegényemet minden külső kényszer nélkül ösztönit és igazán szeretem s minden körülmények között a felesége akarok lenni. Édesapám ellenzése okait nem tudom, de azok indokoltak és alaposak nem lehetnek, mert völegényem teljes előéletét, minden akaratát és gondolatát jól ismerem és teljes

lelki nyugalommal bízom az életem és boldogságom a kezébe. Kérem az árvaszéket, ne gördítsen akadályokat a boldogságom elé, mert az szerencsétlenséget hozna rám s boldogtalanságomat nem tudnám átélni. A nagyanyám és nagynéném kivül más rokonaim nincsenek. Édesatyám kihallgatásának eredményéről kérem engem értesíteni, hogy az esetleges vádak ellen bizonyítékaimat produkálni tudjam." A kolozsvári árvaszék „sürgös” jelzésű átiratban kéri a fővárosi árvaszéket, hogy mielőbb hallgassa ki „Boncza Miklós édesatyát”.

Két nappal később, október 7-én Ady visszaérkezik Csucsára, és ott marad november 12-ig. Közben meghal Malvin néni, s éppen ekkorra esik Bölöni György első csucsai látogatása. Hazalátogatott Szilágyosomyóra, és Pestre visszautaztában keresi fel Adyékát.

Október 16-án három Ady-vers jelenik meg a *Nyugatban: A csillag-lovasszékérből*, a jól ismert *Mag hó alatt*, amelynek gondolatcsíráit itt is nyomom követhettük az Anatole France-ról szóló írástól kezdve leveleken, verseken és prózai jegyzetein keresztül; Csinszkanak „küldött” vers a harmadik: *És mégis megvár-talak*.

Október 25-én Csinszka dedikált fényképet küld a néhány napja megismert Bölöni Györgynek, s a megismerni „vágyott” Itókának, levél kíséretében: „Bándi úgy hiszem, holnap utazik fog-ügyben Kolozsvárra pár napra, én nagyon meghűlvé és bízón várom a sorsomat az árvaszéktől.” Boncza kihallgatása azonban még mindig nem történt meg, s ez tovább késlelteti az árvaszéki eljárást.

Közben megjelenik a november 1-i *Nyugat*, négy újabb Ady-verssel: *Tegnapi tegnap siratása*, *Új s új lovat*, *A Hold megbocsájt* és a negyedik a *Mégsem, mégsem, mégsem*:

*Úgy fáj ez a Most s mégsem, mégsem, mégsem
Szabad beállnom hívőnek hitetlen.*

A *Figyelő*-rovatban is van írása: *Az új militarizmus*.

Talán e nyomasztóan terhes, télen várákozásra kárhozott napok valamelyikéről való, amikor egymás bántásában vezetődött le az idegekben felgyülemlett feszültség, az a néhány kusza sor, amelyet Csinszka firkált egy papirosdarabkára:

[Csucsá, 1914. október 7.—november 12.]

**Csinszky — ha akarod és ha Neked úgy jó — Csinszka
boldogan — könnyen és emelt fővel huszonnégy óra alatt megszunik [!].
Nem hiszed?**

(*Levélpapír felére írt sorok*. Hátoldalán Csinszka rajza: női fej félprofilban. — *Lelehelye*: AM. — *Jelzete*: 1574. — *Közölve*: Kovalovszky Miklós *Ismeretlen emlékek Ady Endréről* című, a zilahi kollégium Ady-emlékeit és az ott őrzött érminszenti Ady-levelesláda anyagát ismertető hosszabb írásában — *Magyar Nemzet*, 1941. április 13.; IV. évf., 84. sz.; 30. p.)

November 12-én Ady hazaindul Csucsáról, de nem Zillah felé, hanem vonattal, és a hónap eleje óta ismét Csucsán tartózkodó Török Károly is elkíséri Váradig, ahol kiszáll ruhát próbálni, erre céloz a másnapi Csinszka-levél.

[Csucsá, 1914. november 13.—14.]

Drága kicsi — Csinszky

nem tudom ki — lesz — többet veled — én-e vagy Török Károly, de — utolsónak — ő marad Nálad — azt tudom, sajnos! — Borzasztón vágyom rád — s hiszem — hogy a vágyam, — ennyi szent, igaz és tiszta vágy, — nem marad eredménytelen — és meghallgatatlan — sokáig. —

Már nagyon üres nélküled minden óra és minden perc — és nagyon utált, megunt és fölösleges — számomra minden ember — kivüled.

Szomorúvá, — magamra utaltá — tesznek mások ha — nem vagy — velem — utálok mindenkit, vagy nem is utálok — csak azt tudom — hogy idegenek, — fölöslegesek. —

Ugye — ha egyszer — Tied és Veled leszek — elkerülhetővé teszi józiséged — a familiáris összetartozás — túl dühöngését. —

Hidd — el — nem bírom ki. —

Nagymama — még — kell, — sirni fogok — őszintén, nagyon ha nem lesz. — De — Török Károly igazán sok — a jóból, bár — mostan szükséges.

— Paraszt, otromba, — izléstelen, oktató, — bölcselkedő, — erkölcsös és száz évig el-élhetetlenkedig [!] — egy — semminél. —

Az ember — legyen svihák, ötletes, — kedves, szép — ha kell — rossz — és hiábavaló, — de esztétikailag — ne — legyen — kellemetlen. —

Akarom — hogy — így szeress amilyen — vagyok, — akarom hogy — ezerszer végig csokolj s hogy a testem, — a drága bolond fehér — kis testem a te — kezdtől — remegjen először, — szűzín, — vágyón — Neked. —

Ez a bolond — írás — kis vagy — lehet ok nélkül íródott de — utálok — mindent és mindenkit nagyon rajtad kívül és vágylak bolondul, — szentül, jogosan —

Csinszkád

(Levél. Keltetése a tartalomtól. — *Lelőhelye:* AM. — *Jelzete:* 1568. — *Kiadatlan.*)

Egyidejűleg levelet ír Dénes Zsófiához: „Bandiért semmi áldozat nem áldozat [...]. Szeretem, úgy szeretem, hogy sokszor fizikailag fáj már ez a nagy, mindent megsemmisítő szeretet. Akarom, hogy egymásban legyünk erősek, szépek és boldogok, már amennyire ember az lehet, és hálás vagyok az életem minden bajának, örömének, hogy őt adta nekem. Hogy nem késtünk el egymástól. [...] Azt tudom, hogy soha nem fog eszembe jutni, »úgy jobb lett volna«. Adjon az Isten csukott száját, erős, meleg, szeretnitudó vállat és elnézést mindkettőnknek egymáshoz.“

Ady 14-én ér haza Érmindszentre, s másnap beszámol útjáról Csinszskának:

[Érmindszent, 1914. november 15.]

Egyetlen, rossz kicsi Csinszkám, no ez is szép út volt Csucsától Érmindszentig. Kezdődött Váradon egy napi késéssel, Püspökladányban 5 órai késés, persze semmi alvás. Nagykárolyban voltam majdnem délben s onnan fiakeron haza. Rögtön küldtem át táviratot Érszentkirályra neked. Gondolom Károly is legalább öt órai késéssel ért haza. Levelet nem tudtam írni, evvel is sietnem kell, hogy nyomorult postánkat Érszentkirályon beérjük vele. Én és édes anyám megyünk át, mert a Lajos apósa alighanem végét járja. Annus is otthon van s esetleg Lajosnak is haza kell jönnie. Imádlak kis rosszszam nagyon-nagyon és sietek vissza hozzád, leg és legkésőbb vasárnap érkezem az autóval, de valószínű, hogy hamarabb. Kedves, furcsa véletlenből Ladánytól Debrecenig Winklerrel utaztam. Ügyünk Pesten apád miatt késik. Írok Mellynek holnap. Winkler nagyon biztatott, hogy ők rögtön elintézik a dolgot. A háború megint muszka-veszedelmet ígér, nagy a félelem itt erre, nálunk. Nekünk mindegy minden úgy-e láncóm, drágám. Légy jó kicsi lyány. Édesek üdvözetüket küldik. Édes anyám külön ír neked. Berta néni kezét csokolom. Károlyt ölelem. Minden szeretetével, amivel csak téged szeretlek, vágylak és csókollak

Csinszkyd

(Levél. Keltetése a tartalomtól. — *Lelőhelye:* PIM; tévesen 1914. szeptemberre datálva. — *Jelzete:* A 121/26. — *Közölve:* másfél mondata Révész Béla említett két kötetében.)

Melly Béla dr.: a Budapest székesfővárosi árvaszék elnöke.

[Csucs, 1914. november 15.]

Nem is tudod milyen nem élet az élet már ha nem vagy velem drága kicsi Dysom. — Karcsoval és Macával aki feljött máma, voltam egyet jární és a szükséges mozgáson és friss levegőn kívül bizonyisten unatkoztam. — Sár volt, piszkos, berugott, rossz szagu [emberek] érdektelen, fülem megett elhaló szavak. — Egyetlen mai, ünnepi örömmöm most Neked írni Csinszkym. — Jelzett írásodat mindennap — várom és boldog vagyok mert minden óra közelebb hoz — hozzám aranyos gyerekem. —

Be jó volna ha itt volna a fejed — szokott helyén. — Mit csinálsz mindég Csinszkym? — Én — veled vagyok, mindég Veled vagyok! — Néha „drágánkat“ serkentem, vagy próbálom földre állítani, olvasom Hermann — Transatlantiques-ját, akarok segíteni Nagymamának — ha tudok, rendezgetem semmiségeimet és örült, ujjongó boldogsággal nézek előre. — Néha pedig — halálosan fáradt, és szomorú vagyok. — Ilyenkor mint egy kis beteg

madárnak úgy ver a szívem és nagyon tudok sírni. — Akkor nagyon kíno-
zom magamat, magunkat mert jaj — be megmaradnak a szavak, az egymást
bántó rosszszavak. — Dyska Neked, mert több, erősebb, istenebb vagy nálam
jobban, szebben, — igazabban kell tudj felejteni. — Mikor illőn önostoroztam
szegény magamat érdemesen, Neked, karodba teremtve várlak és vágylak. —
Hiszek egymásnak teremtettségünkbe, hiszek gyönyörű simulásainkba és min-
denek előtt áldva hiszek magunkba. Kedves, melegszejű, friss, néha rossz
de mindég csókra érdemes kölyködként repülök a karodba és olyan jó tud-
nom hogy Enyém, vár, ölel és megtart a karod. — Ugye így van Adys? Csak
miért nem tudok semmit az ügyünkről? Miért hallgat Winkler? Jó — meg-
lepetés vagy tartós emberkínzás akar ez lenni? —

Itt semmi különös újság nincs. — Ma kaptál egy ajánlott levelet s mikor
láttam a borítékon hogy Kondor László verseket küld — mertem felbontani
és elolvasni őket. — Versek és nem is rossz versek csak miért jár néha a
Te lábodon Dyska? — Karcsoylal és mindenkivel példás békességben élek. —
Ferencünk volt az egyetlen csendháborító ma ártatlanul megvervén szegény
Jánost. — Tisztára bolond az az ember. — Alig várom hogy útra — te-
hessük. —

Aranyos gyerekem gyere már. — Ugye nincs semmi bajod, nem hültél meg
Dysom? Ajszol eleget? — Eszel eleget? Tedd meg mindakettőt a ked-
vemért. — Ugye igen Dyskám? —

És gondolj ölelve, vágyón, szívesen néha reám. —

Ölelés, kézcsók, csók — Enyéimtől Mieinknek — mert ugye azok egy
kicsit.

Téged — nagyon — és vágyva csókol kis Csinszkád

(Levél. Keltezése a tartalomból. — *Lelőhelye:* MTA; 1914 őszére da-
tálva. — *Jelzete:* K 10/64. — *Kiadatlan.*)

Jelzett írásodat: ti. táviratban jelzett; *Abel Hermant* (1862—1950): francia író,
az Akadémia tagja, *Les Transatlantiques* (1897) című szatirikus élő regényében az
amerikai pénzarisztokráciának a francia születési arisztokráciára gyakorolt káros
hatását mutatja be.

A november 16-i *Nyugat*-szám Ady-versei: *Az eltévedt lovas; Élet, Élet, Élet;*
A jelen muzsikája. A Figyelő-rovatban: *Háború és háború.*

Ezúttal hosszabb lélegzetű prózája is jön a folyóiratban; a több mint másfél
évvél korábban (1913. február 1. és március 1.) megjelent két rész után félbeszakadt
Levelek Madame Prétéríte-höz harmadik darabja: „[...] eljött amaz idő, amikor
a Múltat leginkább fosztogatják s éktelenítik. Jó az ilyen agyonszántott föld, mint
én vagyok, az ilyen mag-örzésében kiszámíthatatlan szántóföld, melyben még a
Bizalom is megerem. [...] Olyan különös parvenüség lett úrrá a megköttyagoso-
dott világon [...]. Bolond hisztéria csattog szerteszét, abban az örömben élvén,
hogy most már egy nem is új, de más világ jön. Hiszen igen, hiszen mindig új
és más a világ, mert mindig mások és másként szürcsölgetik. És mindig ugyanaz
mégis, mert az ember szürcsölő képessége alig-alig nőtt valamit [...]. A sok öröm
és a sok kín csak fantáziálás, az új nem új, a Múlt nem Múlt, de azért mégis
csak védjük meg a Múltat.

Jártunk-e mi együtt vagy együtt jártunk-e mi Párisban, Párisunkban, mely
kínokban vonaglik most, mint egy makrójától fojtogatott szabados delnő? [...] És
ne feledjük el, hogy Páris rabló volt, mint a szerelem, de a szerelemnél szebb
ajándékot nem kapott az Ember és Páris csakugyan az új Athén volt. Be rejtett
engem, be mámorosított, be rossz volt és be vidámító: kicsiny zugainak, groteszk
embereinek árnyai most megszentelődnek. [...] Óh, évek, szépségek, búsongások,
bujdosások, legénykedések, olvasások, nézések és suttagások és készülések. Hogyan
nem gondoltam én soha arra, ott, akkor, a Városban [...], hogy egyszerre csak
megőrülhet az egész világ?”

A *Nyugat* megjelenése napján íródott a következő levél.

[Érmeindszent, 1914. november 16.]

Drága jó Csinszkám, (no, rossz is.) az ostoba posta miatt megint csak
néhány sort írhatok. Szomorú az idő, az élet és minden. Te vagy csak va-
lamitérő nekem s bár sokszor nem tudsz ember lenni, én ma jobban sze-
retlek, mint valaha. Bölcsen, de esztelenül is. Tőled függ, hogy mindig így
legyen.

Nagyon imádnak az enyéim, még Annus is így mutatja. Az Annus apjának

állapota állandó, de gyorsuló haldoklás. Én alig várom, hogy visszaszaladjak hozzád. Ma sürgettem Mellyt. Berta nénit, Károlyt csókolom. Téged fölcsókollak minden vágyammal

Csinszky

(Levél. Keltezése a tartalomból. — *Lelőhelye*: PIM; tévesen 1914. szeptemberre datálva. — *Jelzete*: A 121/27. — *Kiadatlan*.)

Annus: Ady Lajosné Kaizler Anna, családja a Mindszettel szomszédos Erzsébetkirályon lakott.

November 18-án Ady Lajosnak írja: „Idegállapotom mintha kezdene kibíróbb, jobb lenni. Még a sorozás gondolata sem izgat túlságosan.“

[Csucsá, 1914. november 18.]

Drága Dysom.

Szerda

Égészen véletlenül jött kezembe a leveled. — Turkáltam az íróasztalon és komolyan megőrültem Neked. — Ne csodálkozz — ha — rólink rólam ez egyszer meglepedeztek, itt meszelés, kályha tapasztás és tisztítás van. — Fölfaltam aranyos rámgondolódodat és köszönöm kicsit sírós gyerek szájjal hogy az öleléseid megint végig korbácsolt lehet akaratlan kegyetlenkedéssel. — Hogy hol melyik szavad volt fájó, nyomot hagyó ütés, melyik vágott — drága simogatás érezd meg Te magad. — Én köszönöm hogy szeretsz. — Szeretlek — s az egyedül Neked ad jogot a földön engem csókolni engemet ütni. — Ha az utóbbit teszed — Neked van igazad s Te biztosan tudtad hogy miért fájsz, — és miért nem vagyok elég ember Neked? —

Kis megalázásom — azonban még ha drága és töled kapott is, mégis felüti a fejem s dacos nagy rajongással — nézek a szemedbe mint a Magaméba. — Nincs — egészen — jogom és igazam talán magamba szeretni, de látod öregem ez születési hiba — nálam. — Szeretem magamat — néha szinte perverzül nagyon, szépen és megbocsájtón. —

És akarom hogy így szeress Te is, mert csak ez az egy — krisztusi, szép, szent és nagyszerű. — És megérdemlem mert megérdemled Te is. — Ne mondjad — hogy „sokszor nem vagyok ember“ — hogy „Tőlem függ — fogsz-e mindég úgy szeretni mint ma vagy tegnap“ — hogy „csak valamid vagyok ma“ mikor egymáson kívül jól lehet semmink nincs. — És én mondom fiam hogy semmink, semmink nincs. —

Még az idő, a kor sem a mienk, csak a szád a számon. —

Ott — ahol — correctnek, embernek, tenni, akarni, hinni, józanul, — jaj az éveimhez túlságosan józanul — látó valakinek kellett lennem, — az voltam és az maradok. — És nagyon kevesen lettek volna azok — százszor változó helyzetemben — mi — mai lányok. —

Az hogy — itt, ott csirkefogón gazemberkedve csillan ki az eszem, a humorom és a vérem — örülj neki, mert ezerszer áldom ezeket a pillanatokat, amik ellensúlyozták bennem a bajok — magukkal járó koravétségét. — Mindez világért sem szemrehányás tőlem, csak fájtaal és nekem rá kellett mutassak a sebemre mert ha bennünk marad a keserűség nehezebben gyógyul, — a sebünk. —

Csókd meg — és légy nagyon jó hozzám mert különben halálosan szerencsétlennek kell éreznem magamat. — Ezt pedig bizonyísten nem érdemlem meg. Itt nálunk sok nagyon a baj, Károly is nagyon un már mindent, alig néz utána valaminek s azt is unszolva, nehezen, kedvtelenül teszi. —

Ismerem és ismerem magamat is s így nem is nagyon csudálkozom rajta csak Nagymamát szegényt sajnálom nagyon. Jaj — ha elviszik Károlyt katonáék. — Aranyos Dyskám — csak már mehetnének hogy csapódjon le utánam ez az amugyis rozsdás, idegen, szomorú kriptá ajtó. —

Ugye — nem fogsz bántani engem soha szeszélyből, meggondolatlan — fájó kedvből? Néha nagyon félek, nem az ütéstől de a foltjától ami jaj — mindég az ütő kézen marad meg. —

Igen — siess — nagyon vissza hozzám olyan nagyon várlak, olyan nagyon a Tied vagyok. —

Apám nem tudom mit gondol, mit csinál? — Nem tudok semmit, csak azt hogy jó volna ha itt lennél már s az enyém egészen. —

Ma — végre — már szinte minden dolgom — holmim megjött. — Flegman elküldte — magamtervezte fekete crèpe de Chine ruhámat egy — élő — csoda. — Örök időkre van egy ragyogóan egyéni, szép és elegáns fekete ruhám. — Nagyon fogod szeretni. Mit csináljak a nadrággal akarom — hogy — gyere már és húzd fel — itten. — Postáról fel hozattam. — Halálosan szeretlek és vágylak ugye nem haragszol mert széles erős, drága a vállad és nekem kellett sírni rajta. — Csók ölelés mindenkitől Tiednek — Nagyon Tied

Csinszka

[A levél elején, a megszólítás fölötti üres helyen, a megfordított levélpapír szélére írva:]

„Nyugati“ Csinszka versed egyetlen és legszebb a 3 közül.

(Levél. Keltetése a tartalomból. — *Lelőhelye*: MTA; 1914 őszére datálva. — *Jelzete*: K 10/67. — *Kiadatlan*.)

[Érminsztent, 1914. november 19.]

Imádott, kicsi lányom,
árva vagyok nélkülöd s talán már holnap, pénteken, de legkésőbb szombaton futok hozzád. Annus visszament Pestre, az öreg Kaizler agonizálása változatlan. Nem tudom, irtam-e neked, hogy nekem is sor alá fog kelleni állnom? Egészen 42 évig mindenkinek, mint ezt Jászi Oszkár jó forrásból megtudta és tudatta velem. Remélem, hogy reám nem lesz szükség. Mellyt sürgetni Lajosnak írtam, de válasz még nem jött. A Brachfeld-nadrág maradjon, míg odamegyek. Majd visszaküldöm, mert okvetlenül rossz s most küldtem neked Nagyváradról mértéket. Nagyon szeretlek kicsi leányom, tudnod kell, hogy szinte szégyenlem ezt a gyöngeségemet. Enyéimtől meleg üdvözetek tiednek-enyéimnek. Nagymamádat csokolom, Károlyt ölelem. Leg-erősebb ölelésével

Csinszkyd.

(Levél. Keltetése a tartalomból. — *Lelőhelye*: PIM; tévesen 1914. október elejére datálva. — *Jelzete*: A 121/8. — *Kiadatlan*.)

Brachfeld F.: pesti szabó, üzlete a Magyar Király hotellel szemközti épületben, a Dorottya utca 1. szám alatt volt.

Ady november 21-én indul vissza Érminsztentről — Zilahon át — Csucsára, s vele az édesanyja is, aki most találkozik először leendő menyével. Az Édes 24-én utazik haza. Elkeseredett panasz Ady 27-én Hatvány Lajoshoz írott levele: „Egyéb-ként utálatosan nyomorult vagyok s még nagyobb baj, hogy ezt érzem is. Nincs se hatalmam, se módorom, hogy elfordítsam az arcom a történések elől. Holott tudom, hogy igazam van s minden megvetésem akár cinizmusként érheti s veheti semmibe (egyelőre pláne bőrömrre se megy) a mai ostoba csodákat.“

Négy Ady-verssel jelenik meg a december 1-i *Nyugat*: *A Föld ébresztése*, *A halottak élen*, *A nagy Híd*; a sort ezúttal is a „Kicsi Csinszka-kának küldöm“ ajánlású zárja:

*Neked én vagyok neked-szántan
És hogyha nincsen örömed
És hogyha nem érted a mát,
Mindegy: én meg nem bántam.*

*Az adhatás gyönyörűsége
És a ma öröme telít
És hogyha véget mondanál,
Hát — akkor sincsen vége.*

(Akkor sincsen vége)

Csucsára csak december elején érkezik a híre, hogy házasságuk ügyét még bizonytalanabb távolba vetette Boncza Miklós november 27-én a budapesti árvaszék előtt tett nyilatkozata: „semmi szín alatt ahhoz beleegyezését nem adja, hogy leánya Ady Endre úrral házasságra lépjen. Ezen elhatározása mellett marad és lelkiismeretesen másként el nem járhat.“